

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การจัดการประถมศึกษาเป็นกระบวนการทางการศึกษาที่มีความสำคัญต่อปวงชน และการพัฒนาประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง เพราะมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับความรู้และพัฒนาการขั้นพื้นฐาน อันจะนำไปสู่การเรียนรู้และการปฏิบัติการในระดับสูงขึ้นไป จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่ เกี่ยวข้องกับ สภาพและปัญหาการจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง สังกัด สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีขอบข่ายการศึกษาในเรื่อง แนวคิดเกี่ยวกับการ จัดการศึกษนเพื่อการพึ่งตนเอง โรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเองของประเทศไทย ความแตก ต่างของการจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาไทยในปัจจุบันกับการจัดการศึกษาของ โรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับ

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง

สภาพปัจจุบัน ปัญหา และความจำเป็นในการพึ่งตนเอง

ในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมาจากการที่ประเทศไทยได้พยายามพัฒนาประเทศตามแผน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก โดยเฉพาะเมื่อใช้ นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจนำหน้าการพัฒนาอื่น ๆ แต่ผลการพัฒนาประเทศตามแนว นโยบายดังกล่าวได้ก่อให้เกิดปัญหาทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมหลายประการ เช่น ปัญหาการ กระจายรายได้ระหว่างคนกลุ่มน้อยกับคนกลุ่มใหญ่ของประเทศ ความไม่สมดุลย์ในการพัฒนากับ ระบบนิเวศน์ ตลอดจนปัญหาของระบบคุณค่าในสังคมที่นับวันจะมีความเปลี่ยนแปลงในทางที่ เสื่อมลงจากระบบที่หันมานิยมทางด้านวัตถุมากกว่าคุณค่าทางจิตใจ เป็นต้น

ความต้องการการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยง ซึ่งกันและกัน และมีจุดร่วมที่สำคัญที่สุด คือ จะต้องอาศัยการศึกษาเป็นปัจจัยหลักในการที่จะตอบ ตนเองปัญหาความต้องการได้ เพราะการศึกษาคือ เครื่องมือที่จะช่วยพัฒนาและฟื้นฟูศักยภาพของ คน และเป็นกระบวนการในการพัฒนาที่มีความสำคัญ ในฐานะเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ ให้เจริญก้าวหน้าไปในทิศทางที่เหมาะสม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2535) แต่ การพิจารณาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับการศึกษาเพียงประการเดียว คงไม่ช่วยให้เกิดแนวทางในการแก้ ปัญหาได้ถูกต้องนัก การศึกษาเป็นเพียงสถาบันหนึ่งในสังคมเท่านั้น โดยเฉพาะเมื่อใช้การศึกษา

เพื่อสนองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ และการสร้างสถานภาพที่เป็นอยู่ของสังคม (ไมเคิล แอปเปิล, แพลด โดย ศาสตราจารย์ ทองริว, 2520) ดังนั้นถ้าเราต้องการจะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาของสังคม เราจำเป็นต้องพิจารณาถึงบริบทการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาทั้งหมด ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

แนวทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาอยู่บนฐานอุดมการณ์ ความเชื่อหลัก 3 ประการ (วิวัฒน์ชัย อัคราการ, 2530) คือ

1. อุดมการณ์พัฒนานิยม มุ่งส่งเสริมระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และการเปิดประเทศอย่างเต็มที่ เพื่อพัฒนาที่ภาคอุตสาหกรรมการค้า ธนาคาร มุ่งให้เกิดความทันสมัย มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราสูง

2. อุดมการณ์บริโภคนิยม จะกระตุ้นให้คนอยากมี อยากเป็น อยากได้ อยู่ตลอดเวลาเพื่อมุ่งแต่กำไรสูงสุด การสำนึกถึงมนุษยธรรมพื้นฐานของคนน้อยลง ทั้งที่ผ่าน โดยการใช้ปฏิบัติโดยตรงหรือผ่านทางวิทยุ โทรทัศน์ ทำให้บริโภคอย่างฟุ่มเฟือย ไม่ฟังตนเอง

3. อุดมการณ์ความมั่นคงแห่งชาติ ลักษณะการปกครองเป็นระบบรวมศูนย์ ฟ้าหน้าทีบริหารและจัดการ โดยระบบราชการ เป็นอุดมการณ์หลักของรัฐ ในการควบคุมสังคมทั้งระบบ การเมือง การบริหาร ระบบสังคม การศึกษา วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ อีกทั้งยังควบคุมทิศทางการจัดสรรทรัพยากรของสังคมอีกด้วย

จากแนวทางการพัฒนาดังกล่าว จึงทำให้การจัดการศึกษาต้องอิงกับแนวทางการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม ซึ่งผลก็คือความไม่เสมอภาคทางการศึกษา กล่าวคือ รัฐบาลพยายามจัดการศึกษาเพื่อสนองต่อภาครัฐ การธุรกิจอุตสาหกรรม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2530) อันทำให้กลุ่มบุคคลในกลุ่มราชการ ธุรกิจอุตสาหกรรมได้เปรียบในการที่จะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการเลื่อนหรือรักษา สถานภาพทางสังคม กอปรกับความสามารถในการบริการการศึกษาแก่ประชาชนอยู่ในขอบเขตจำกัด ระบบการศึกษาจึงเป็น "การศึกษาของผู้ชนะ" (เอกวิทย์ ณ ถลาง อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, 2530) หรือระบบ "ไต่บันไดคารา" (เสน่ห์ จามริก, 2530) จึงทำให้ผู้ที่ตกบันไดคาราเป็นจำนวนมาก ซึ่งบุคคลส่วนใหญ่นี้ คือ บุคคลในภาคเกษตรกรรม ภาคชนบท บุคคลที่เสียเปรียบทางฐานะทางเศรษฐกิจ

นอกเหนือจากความไม่เสมอภาคทางการศึกษาแล้ว สิ่งที่สำคัญอีกสิ่งหนึ่งคือ หลักสูตรการศึกษาที่มุ่งตอบสนองต่อสิ่งอื่นมากกว่าความต้องการของผู้เรียน คือ มุ่งตอบสนองความต้องการของรัฐ เช่น อุดมการณ์การเมือง นโยบายเศรษฐกิจ ฯลฯ (กมลดา จันดิพงษ์, 2536) อันเป็นผลจากการที่หลักสูตรการศึกษาได้มาจากตะวันตกมากเกินไป จนทำให้ดูเหมือนว่าระบบการศึกษา

ของชาติปัจจุบัน คือ “เอเย่นค่าใหญ่ของการนำภูมิปัญญาตะวันตกมาใช้ในสังคมไทย” (ประเวศ วะสี, 2534) หลักสูตรการศึกษาที่จัดให้ผู้เรียนนั้นจึงมีความแปลกแยกกับสิ่งที่เป็นอยู่อย่างสิ้นเชิง ซึ่งส่งผลให้ผู้เรียนไม่สามารถอยู่ในภาวะพึ่งตนเองได้ (โอวาท สุทธนารักษ์, 2530)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะทำให้เห็นสิ่งที่เกิดจากการพัฒนา และการให้การศึกษายุ่ง 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. เกิดภาวะพึ่งพาในสังคม เศรษฐกิจการเมือง การศึกษาดังพึ่งพากับต่างประเทศ ความอยู่รอดของชนบทต้องพึ่งในเมือง

2. เกิดการได้เปรียบของคนกลุ่มน้อย และการเสียเปรียบของคนส่วนใหญ่ และการพึ่งตนเองไม่ได้ของผู้เสียเปรียบเหล่านี้ ดังที่ปรากฏในงานวิจัยว่าชาวนาเป็นหนี้ เฉลี่ยหมู่บ้านละ 2 ล้านบาท 50,000 หมู่บ้านก็เป็นหนี้สินถึงประมาณ 100,000 ล้านบาท (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, 2529)

จากภาวะวิกฤตในปัจจุบันได้ก่อให้เกิดความตระหนักอย่างมากมาชงจากนักการศึกษา นักเศรษฐศาสตร์ นักรัฐศาสตร์ ถึงแนวทางที่จะพัฒนาการศึกษาต่อไป โดยมีแนวคิดที่มุ่งยึด “คน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา ไม่ใช่ “ความทันสมัยทางวัตถุ” เป็นศูนย์กลางอย่างที่เป็นมา (วิวัฒน์ชัย อัคราการ, 2530) ซึ่งนำไปสู่ความพยายามในการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมคุณธรรม ความคิด ความเชื่อแบบพึ่งตนเอง

ความหมายของการพึ่งตนเอง

ความหมายของคำว่า “การพึ่งตนเอง” หรือ “Self-Reliance” นั้นได้มีนักคิด นักการศึกษา หลาย ๆ ท่าน ได้ให้ความหมาย ขอบเขตของการพึ่งตนเองในหลายทรรศนะที่แตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับ การศึกษา วิเคราะห์ วิจัย และประสบการณ์ของผู้เฒ่าานั้น ดังนี้

อังฉรา เปรมเป็รื่องเวส (2527) กล่าวว่า การพึ่งตนเอง คือ การใช้ความสามารถที่มีอยู่ของตนเอง แก้ไขอุปสรรค หรือสถานการณ์นั้น ๆ ไปได้อย่างมั่นใจสามารถที่จะตัดสินใจด้วยตนเอง

กนิมดา วิริยะ (2526) กล่าวถึงการพึ่งตนเองว่า หมายถึง การยอมรับ และเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองที่กระทำการใด ๆ ใค้อย่างถูกต้อง และสำเร็จด้วยตนเอง ไม่เป็นภาระหรือปัญหาแก่ผู้อื่น

กาญจนา เดิศิระวิวัฒน์ (2532) กล่าวว่า การพึ่งตนเองหมายถึง การที่บุคคลช่วยเหลือตนเอง โดยใช้ความสามารถที่มีอยู่แก้ไขอุปสรรคหรือกระทำการใด ๆ ให้สำเร็จด้วยตนเองอย่างมั่นใจ ทั้งด้านการศึกษาเล่าเรียน การปฏิบัติภารกิจส่วนตัวในชีวิตประจำวัน และทางด้านเศรษฐกิจ

โอบาท สุตชนารักษ์ (2529) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการพึ่งตนเองว่า การพึ่งตนเอง มีใจความหมายในลักษณะที่สมบูรณ์ (Absolute) หากแต่เป็นความหมายในลักษณะสัมพัทธ์ (Relative) คือ มีการพึ่งตนเองและพึ่งคนอื่นด้วยในเวลาเดียวกันเปรียบเทียบ เปรียบ 2 ด้านที่แยกกันไม่ออกการพึ่งคนอื่นด้วยในเวลาเดียวกันเปรียบเทียบวิธีทางที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเอง ดังนั้นความหมายของการพึ่งตนเองจึงเป็นไปในลักษณะที่พึ่งพาอาศัยกัน (Interdependence) หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (Reciprocity) ซึ่งต้องยืนอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองได้ด้วย

กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองไว้ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นความหมายในเชิงปัจเจกบุคคล การพึ่งตนเอง หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีวิตของเขา ลักษณะสุดท้ายเป็นความหมายในลักษณะกลุ่ม การพึ่งตนเอง หมายถึง สังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง (Self fulfillment) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ เย็นใจ เทาหวนิช (2529) และ วิจิตรวงศ์ ณ ป้อมเพชร (2529) ที่กล่าวว่า การพึ่งตนเองนั้น จะมีทั้งในระดับตนเองและในระดับสังคมด้วย

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2529) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่า หมายถึง การเคารพตนเอง เชื่อมมั่นในความสามารถที่จะกระทำการใด ๆ ให้สำเร็จด้วยตนเองและไม่ทำตัวให้เป็นปัญหา หรือเป็นภาระแก่ผู้อื่นหรือหมู่คณะ และยังได้กำหนดขอบข่ายของการพึ่งตนเองไว้ 3 ด้าน คือ

1. การพึ่งตนเองด้านการศึกษาเล่าเรียน หมายถึง การที่นักเรียนพยายามใช้ความรู้ความสามารถของตนอย่างเต็มที่ ก่อนที่จะขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น เมื่อมีปัญหาด้านการเรียนสามารถแก้ไขปัญหาคิดด้วยวิธีที่ถูกต้องและสุจริต ไม่ลอกผลงานของผู้อื่นหรือให้ผู้อื่นทำ หรือเอาผลงานของผู้อื่นมาส่งอาจารย์เพื่อเอาคะแนน

2. การพึ่งตนเองด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่น หมายถึง การที่นักเรียนพยายามใช้ความรู้ความสามารถของตนอย่างเต็มที่ในการทำงานร่วมกับผู้อื่น ไม่สร้างปัญหาหรือภาระให้แก่กลุ่ม สร้างบรรยากาศในการทำงานของกลุ่มให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น ช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยเหตุผลและเต็มใจ ไม่คิดถึงความได้เปรียบเสียเปรียบในระหว่างเพื่อนสมาชิกด้วยกัน

3. การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การที่นักเรียนพยายามใช้ความรู้ ความสามารถอย่างเต็มที่ในด้านเงินทอง รู้จักหารายได้ทางสุจริต สำหรับใช้จ่ายส่วนตัวเพื่อแบ่งเบภาระของพ่อแม่ ผู้ปกครอง โดยไม่กระทบกระเทือนต่อการศึกษเล่าเรียน เช่น ใช้เวลาว่างหลังเลิกเรียนรับจ้างส่งขนม ปกผูกสวนครัว ตลอดจนรู้จักใช้เครื่องอุปโภคด้วยคุณค่าอย่างแท้จริง เช่น พยายาม

ซ่อมแซมเสื้อผ้าให้ใช้ประโยชน์ได้อุ้เสมอ เลือกซื้ออาหารให้พอเหมาะไม่เหลือทิ้ง วางแผนการ
ใช้เงินและการเก็บออมไว้อย่างมีสัดส่วน

จากความหมายของการพึ่งตนเองที่ได้กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง
การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลได้แสดงออกถึงความพยายามที่จะช่วยเหลือตนเอง โดยใช้ความรู้
ความสามารถที่ตนมีอยู่ กระทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จด้วยตนเองอย่างมั่นใจ
ทั้งในด้านการเรียน ด้านการปฏิบัติการกิจประจำวัน และด้านเศรษฐกิจ

กระบวนการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง

ในการที่จะให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งเกิดการพึ่งตนเองได้นั้น ต้องอาศัยกระบวนการ วิธีการ
และเครื่องมือต่าง ๆ มากมายหลายอย่าง แต่เป็นที่เชื่อกันว่าสิ่งที่สำคัญยิ่งต่อการพึ่งตนเองของ
บุคคล คือ การศึกษา ซึ่งมีนักคิด และนักการศึกษาหลายท่านได้เสนอแนวทาง กระบวนการ และ
วิธีการในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง ดังต่อไปนี้

วิวัฒน์ชัย อัดดากร (2530) และ Julius K. Nyerere (1979) กล่าวสอดคล้องกันว่า ในการ
จัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการพึ่งตนเองได้นั้น จะต้องจัดระบบการศึกษาให้กับผู้เรียนได้รับ
การศึกษาที่ถูกต้องอย่างแท้จริง ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจึงจะทำให้ผู้เรียนได้รับ
ความรู้และนำไปปฏิบัติทั้งที่อยู่ในระหว่างเรียนและจบการศึกษาออกไปแล้วนำไปปฏิบัติให้เป็น
กิจวัตรประจำวัน จึงจะทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ การศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองในระดับประถม
ศึกษา จะต้องเป็นการศึกษาที่สมบูรณ์แบบในตัว กล่าวคือ เด็กที่สำเร็จการศึกษาแล้วมีความ
สามารถที่จะนำความรู้ไปใช้พัฒนาอาชีพ สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ มีคุณลักษณะเป็นผู้
มีจิตใจใฝ่รู้ มีความสามารถในการเรียนรู้จากการกระทำของผู้อื่น และมีความมั่นใจในสภาพของ
ตนเองว่ามีความเป็นอิสระ การศึกษาจะมีความสัมพันธ์กับชีวิตจริงในชุมชน โดยเฉพาะในเขต
ชนบท โรงเรียนต้องเป็นแหล่งที่จะให้ทักษะแก่ชาวบ้านในอันที่จะอยู่ร่วมกันในชุมชนด้วยความ
ร่วมมือช่วยเหลือกัน โรงเรียนในชนบทควรมีกิจกรรมทางการเกษตรเพื่อฝึกทักษะในการทำงาน
เกษตรให้กับนักเรียนไว้เป็นแหล่งผลิตอาหาร หรือเพื่อเป็นการสร้างรายได้ ยิ่งไปกว่านั้นหลักสูตร
ในโรงเรียนควรสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ของท้องถิ่นในแต่ละแห่ง
แต่ละภาคที่แตกต่างกัน ควรให้ทักษะและความเชื่อมั่นแก่ผู้เรียน ในอันที่จะดำรงชีวิตในสังคมอย่าง
สันติสุข

ไพรวัดย์ พุทธาวัฒน์ (2538) กล่าวว่า ในการจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนพึ่งตนเองได้นั้น
โรงเรียนจะต้องจัดการศึกษาให้ครอบคลุมองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. จัดให้ผู้เรียนมีความรู้ (Knowledge) ทั้งส่วนที่เกี่ยวกับตนเองและสังคม เป็นความรู้ที่นำไปสู่การประกอบอาชีพ เพื่อให้ได้ปัจจัยพื้นฐานมาดำรงชีพ ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ในสังคม และการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

2. จัดให้ผู้เรียนมีทักษะ (Practice) ทั้งทักษะในการประกอบกิจการงาน ซึ่งต้องรวมถึงทักษะย่อยต่าง ๆ ที่จะช่วยให้การทำงานประสบผลสำเร็จ ทักษะทางสังคมในการที่จะทำให้ดำรงอยู่ในสังคมโดยปกติสุข และมีทักษะในการคิดแก้ปัญหา

3. จัดให้ผู้เรียนมีทัศนคติ (Attitude) ในการพึ่งตนเอง มีภาวะทางจิตที่สูงถึงความต้องการอย่างแก่นแท้ของตนเอง รู้และจำแนกถึงสิ่งที่เป็นความจำเป็นและต้องการได้ นอกจากนี้ทัศนคติในการที่จะช่วยเหลือตนเองก่อนขอความช่วยเหลือจากผู้อื่นก็เป็นสิ่งสำคัญ แต่ก็มีโซ่หมยความว่าจะคัดความสัมพันธ์กับผู้อื่น เพียงแต่การมีความสัมพันธ์นั้นจะต้องอยู่บนฐานของความเสมอภาค อิศรภาพ และต้องไม่แสวงหาความเอารัดเอาเปรียบ

นอกจากนี้ สุนทร สุพันธ์ชัย (2530) ได้เสนอแนวปฏิบัติในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองไว้เป็นลักษณะของการจัดโครงการการฝึกภาคปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการพึ่งตนเอง ดังต่อไปนี้

1. โครงการฝึกอาชีพครบวงจร เป็นการจัดพัฒนาหลักสูตรวิชาชีพต่าง ๆ ให้เหมาะสมสอดคล้องในแต่ละกระบวนการที่จะได้รับการศึกษาอย่างดี เริ่มตั้งแต่การวางแผนการผลิต การเตรียมการผลิต การผลิต การวางแผน และอื่น ๆ ซึ่งจะเป็นการทำให้ผู้เรียนสามารถนำเอาความรู้ ทักษะที่ได้รับไปใช้ในการปฏิบัติจริงได้

2. โครงการเกษตรกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง จากอดีตที่ผ่านมาประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จนปัจจุบันในภาคเกษตรกรรมก็ยังมีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่เมื่อระบบการผลิตการให้แรงงานแบบแยกส่วน การผลิตพืชชนิดเดียวเพื่อการค้า ได้ทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเคยมีอยู่อย่างสมดุลได้สูญหายไป เกษตรกรต้องพึ่งพาสภาวะราคาที่สูงขึ้นกับพ่อค้า ความต้องการของตลาดเป็นข้อกำหนด คุณภาพชีวิตของเกษตรกรจึงขึ้นอยู่กับกลไกของตลาด ดังนั้น เกษตรกรไทยจึงควรที่จะปรับการเกษตรที่อาศัยให้เหมาะสม เช่น การทำไร่นาสวนผสม ซึ่งมีทั้งพืชไร่ พืชนา พืชสวน และการเลี้ยงสัตว์แบบผสมผสาน อันจะเป็นการทำให้พึ่งตนเองได้มากขึ้น

3. โครงการเทคโนโลยีที่เหมาะสม ชุมชนชนบทนิยมพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศกัน จนไม่คิดถึงผลเสียหายที่เกิดขึ้นแก่สังคมส่วนรวม เช่น ปัญหาการสูญเสียเงินตราต่างประเทศ ขาดดุลย์การค้า เสียค่าใช้จ่ายในการใช้และการดูแลซ่อมแซมสูงและทำลายสภาพแวดล้อม เป็นต้น เพื่อการพึ่งตนเองควรมีโครงการเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อใช้ทดแทนเทคโนโลยีจากต่างประเทศ

ดังเช่น การใช้ยาปราบศัตรูพืชที่ได้จากสมุนไพรพื้นเมือง เครื่องอุปโภคบริโภค แรงลม แรงสัตว์ แรงคน แก๊สทำจากมูลสัตว์ ปุ๋ยหมัก ผู้คากอาหารโดยใช้แสงอาทิตย์ เตาใช้แก๊ส จี๊เลื้อยหรือเศษวัสดุ เป็นต้น

4. โครงการสหกรณ์โรงเรียน โครงการนี้ช่วยฝึกให้นักเรียนเข้าใจวิธีการของสหกรณ์ เพื่อเข้าไปใช้จัดตั้งกลุ่มสหกรณ์เมื่อออกไปประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มนับว่ามีความสำคัญยิ่งในการให้การศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง

5. โครงการหัตถกรรมท้องถิ่น ในอดีตชาวชนบทสามารถพึ่งตนเองได้มาก เพราะผลิตสิ่งของเครื่องใช้ได้เอง เช่น ทอผ้า ติ่มมัด จักสานกระบุง ตะกร้า ทอแห-อวน และปั้นอิฐ เป็นต้น แต่เมื่ออุตสาหกรรมสมัยใหม่เข้ามา ทำให้ชาวชนบทส่วนใหญ่ทอดทิ้งหัตถกรรมท้องถิ่นเกือบทั้งหมด และหันมาบริโภคผลิตภัณฑ์สินค้าสมัยใหม่ เช่น เสื้อผ้าที่ผลิตจากโรงงาน อิฐที่ผลิตในเมือง อุตสาหกรรม และเชือกไนลอนที่มาจากโรงงาน เป็นต้น การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง จึงควรจะสอนให้เด็กเห็นคุณค่าและให้รู้จักหัตถกรรมท้องถิ่น อันเป็นแบบพื้นฐานของชนบทไทย และทำด้วยตนเองได้เพื่อการใช้สอยเองในชีวิตประจำวัน

จะเห็นได้ว่ากระบวนการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองมีหลายรูปแบบ ซึ่งนับว่าเป็นข้อเสนอที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาของสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง และที่สำคัญจะต้องมีการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาออกไปสู่ท้องถิ่น และควรปรับหลักสูตรให้เหมาะสมแก่ชุมชนท้องถิ่น เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม อาชีพ ความเป็นอยู่ วัฒนธรรมของชุมชนและการนำความรู้นั้นไปใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อให้สิ่งที่เรียนเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนได้มากที่สุด

ประสบการณ์ในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง

แนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง หากให้มีคณบดีนักวิชาการที่จะมุ่งเสนอเฉพาะแนวคิดหรือทฤษฎีเท่านั้น หากได้ขยายขอบเขตลงสู่ภาคปฏิบัติอันได้แก่ความพยายามของครู อาจารย์ และนักพัฒนาในระดับพื้นที่ต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรมแล้ว ดังเช่น ประสบการณ์ตรงของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง ดังต่อไปนี้

สุพจน์ จินันทุยา (2530) อาจารย์ใหญ่โรงเรียนประชาสงเคราะห์วิทยา ได้เล่าว่า โรงเรียนประชาสงเคราะห์วิทยานี้ตั้งอยู่ในนิคมสร้างตนเองบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นเพียงโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดเล็กที่ยังไม่พร้อมที่จะดำเนินการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองให้บรรลุผลสมบูรณ์ได้โดยรวดเร็ว จากผลการดำเนินงานตั้งแต่ปีการศึกษา 2526 จนถึงปีการศึกษา 2530 ทางโรงเรียนได้มีรูปแบบโครงการปฏิบัติงานหลายรูปแบบ ได้แก่ โครงการหมู่บ้านสหกรณ์นักเรียน : ชุมชนพึ่งตนเองในโรงเรียน โครงการสหกรณ์การเกษตร : งานเพื่อความอยู่รอดของโรงเรียน

โครงการอาหารกลางวันแบบพึ่งตนเอง และโครงการเกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง ระยะเวลาเพียง 4-5 ปี ของความพยายามที่จะจัดการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดผลให้ผู้เรียนสามารถพึ่งตนเองได้นั้น โรงเรียนประชาสงเคราะห์วิทยา สามารถประสบความสำเร็จในหลายด้าน และในขณะที่เดียวกันก็ประสบความสำเร็จหลายด้านเช่นกัน จากประสบการณ์ในระยะสั้น ๆ นี้ สุพจน์ จินันท์ญา ได้ให้ข้อคิดไว้ดังนี้

1. โรงเรียนขอยืนยันว่า แนวการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง เป็นแนวทางที่ถูกต้องและเหมาะสมกับสภาพของประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง สิ่งนี้เป็นสิ่งแรกที่คณะผู้ปฏิบัติงานในทุกแห่งจะต้องทำความเข้าใจและยอมรับอย่างจริงจัง และจำเป็นต้องมีความเข้าใจเรื่องการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองให้ลึกซึ้งโดยทั่วกันทุกคนในโรงเรียน

2. โรงเรียนต้องรู้จักความพร้อมของคน สภาพปัญหาของชุมชน แนวทางแก้ปัญหาที่เป็นไปได้ ความต้องการในแง่เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อดำเนินงานให้สอดคล้องกัน

3. ศึกษาองค์ประกอบในการดำเนินงานอื่น ๆ เช่น การตลาด การขนส่งสินค้า การศึกษา ตัวอย่างความสำเร็จและความล้มเหลวจากที่อื่น ๆ แหล่งเงินทุนสนับสนุน เป็นต้น

4. ต้องศึกษาทำความเข้าใจหลักสูตรการศึกษาที่ใช้อยู่ เพื่อเห็นแนวทางประยุกต์หลักสูตร อันจะทำให้สามารถตอบสนองนโยบายนี้ได้เหมาะสม และต้องเชื่อมั่นอย่างหนึ่งว่า หลักสูตรเป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการจัดการศึกษา เมื่อมีปัญหานักเรียนเรียนแล้วพึ่งตนเองไม่ได้ ก็น่าที่จะยอมรับว่าหลักสูตรยังไม่ถูกต้องจะต้องแก้ไขปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นต่อไป

5. หลักสูตรจะใช้เหมือนกันในทุกท้องถิ่นไม่ได้ โรงเรียนต้องมีสิทธิในการพัฒนาหลักสูตร ใช้ให้เหมาะสม จึงจะพัฒนาการจัดการศึกษาของโรงเรียนให้เกิดคุณประโยชน์ต่อท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง

6. เริ่มงานจากงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้มองเห็นว่าเป็นการพึ่งตนเองในระดับง่าย ๆ ให้ได้เสียก่อน แล้วจึงขยายงานในระดับต่อไป ค่อย ๆ ทำไปแก้ปัญหาไปงานจะค่อย ๆ พัฒนาค้นหาทำงานไปในตัว หมั่นมีการประชุมปรึกษาหารือบ่อย ๆ หมั่นประเมินผลการทำงานเพื่อแก้ไขได้ทันเวลา หากพลาดพลั้งงานจะได้ไม่ล้มง่าย ๆ การดำเนินงานต้องวางแผน วางโครงการ กำหนดการรับผิดชอบที่เหมาะสม ส่งเสริมขวัญกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานอย่างเหมาะสมถูกต้อง ปรับปรุงระบบบริหารงานของโรงเรียนให้เหมาะสมอยู่เสมอ ในที่สุกงามสำคัญนั้นย่อมดำเนินไปได้

การดำเนินงานการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองนี้ จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนเป็นพิเศษทั้งในด้านงบประมาณ บุคลากร การจัดสวัสดิการแก่ครูอาจารย์ เพื่อส่งเสริมขวัญกำลังใจในการ

ทำงาน การสร้างความมั่นคงทางจิตใจในการทำงาน การเปิดโอกาสให้โรงเรียนปรับปรุงหลักสูตร ได้กว้างขวางมากขึ้น และจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีครูอาจารย์ที่ทำงานอุทิศตนอย่างแท้จริงมากขึ้น

ประกอบ นักปราชญ์ และ บุญไทย ทองก้อน (2530) ซึ่งเป็นอาจารย์โรงเรียนธรรทงพิทยาคม อ. ต่าปดายมาศ จ. บุรีรัมย์ ได้เล่าว่า โรงเรียนธรรทงพิทยาคมได้จัดโครงการหมู่บ้านสหกรณ์นักเรียนขึ้น โดยมีหลักการสำคัญคือ ให้นักเรียนที่อยู่บ้านไกลจากโรงเรียนมีโอกาสได้ศึกษาค้นคว้าในระดัับมัธยมศึกษา โดยมีที่พักในโรงเรียน และในขณะที่เรียนก็ให้นักเรียนเรียนรู้หลักการพึ่งตนเอง รู้จักหารายได้ของตนเอง รู้จักเทคนิคการทำงานรวมกลุ่มและการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน หลักการในการดำเนินงานคือ ได้จัดหาที่พักในโรงเรียนให้นักเรียน โดยปรับปรุงอาคารเรียนหลังเก่า 2 หลัง แยกเป็นหอพักหญิงและชาย นักเรียนเหล่านี้ต้องเป็นสมาชิกของสหกรณ์ โดยเอาแรงงานของแต่ละคนเป็นหุ้น แบ่งเวลาให้นักเรียนทำงานรวมหมู่กันประมาณวันละ 1-2 ชั่วโมง ให้มีการทำแปลงเกษตรสำหรับเลี้ยงตนเอง และมีการผลิตที่เป็นของสหกรณ์โดยตรง ได้แก่การเลี้ยงไก่ไข่ ไก่พันธุ์เนื้อ และปลา ซึ่งเมื่อหักทุนดำเนินการแล้วก็มีการปันผลกำไรให้แก่สมาชิก จากการดำเนินงานมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 มานั้น อาจารย์ประกอบ นักปราชญ์ และ อาจารย์บุญไทย ทองก้อน ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ ดังนี้

1. คณะผู้ดำเนินงานจะต้องมีจิตสำนึกในการพึ่งตนเองและเสียสละสูงมาก ต้องเผยแพร่แนวความคิดเหล่านี้ไปยังบุคคลากร และผู้ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เพื่อให้การดำเนินงานสามารถเป็นไปอย่างราบรื่น โดยไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันทางความคิด
2. ต้องศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อมากำหนดเป็นโครงการ
3. การลงทุนในด้านการผลิตแต่ละอย่าง ควรคำนึงถึงความต้องการของตลาดเป็นสำคัญ
4. การดำเนินงานนั้น ไม่ควรกระทำผ่านระบบราชการทั้งหมด ควรจัดองค์กรให้เป็นอิสระมากที่สุด เช่น อาจจะจัดทำในหมู่บ้าน โดยให้ชาวบ้านเข้ามาร่วมดำเนินการและแสวงหาความสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้อง

การดำเนินงานโครงการหมู่บ้านสหกรณ์นักเรียนนี้ หากได้รับการเอาใจใส่จากผู้บริหารและความร่วมแรงร่วมใจจากเพื่อนครู โดยให้มีระยะเวลาในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย 3 ปี คือตั้งแต่เด็กนักเรียนเข้ามาเป็นสมาชิกจาก ม.1 จนถึง ม.3 แล้วก็เชื่อมั่นว่าเด็กจะได้เรียนรู้หลักการพึ่งตนเอง หลักสหกรณ์ สามารถนำประสบการณ์ไปใช้ในการแก้ปัญหาและการดำรงชีวิตโดยการพึ่งตนเองได้อย่างเหมาะสม เด็กจะสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น และบางส่วนก็คงไปเป็นผู้นำชุมชนหรือเป็นแบบอย่างที่ดีงามให้แก่ชุมชนได้อย่างแน่นอน

โอวาท สุทธนารักษ์ (2530) ได้กล่าวถึงประสบการณ์ของครูนักพัฒนาอีกคนหนึ่ง ซึ่งเป็นครูสอนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ขณะนั้นมีครูในโรงเรียน 6 คน ครูใหญ่มีอายุมาก

แล้ว ทั้งครูใหญ่ ครูมือชว บ้าน และนักเรียนบางกลุ่ม เช่นการพนันอย่างชนิดหามรุ่งหามค่ำ จากปัญหานี้เองทำให้ครูคนนี้เกิดแนวคิดที่จะผลักดันให้มีโครงการเพื่อการพึ่งตนเองขึ้น ผลการดำเนินงานในช่วง 5 ปี มีทั้งประสบความสำเร็จและประสบความล้มเหลวอันเป็นผลมาจากระบบอำนาจนิยมที่ยังคงฝังรากติดอยู่ในระบบราชการไทย จนเป็นเหตุให้ต้องขอย้ายไปช่วยราชการที่อื่นด้วยความปวคลีว ครูนักพัฒนาได้ฝากข้อคิดไว้ว่า

1. ต้องศึกษาหาข้อมูลในหมู่บ้านให้ละเอียดที่สุด ทั้งในแง่ความคิด เครือญาติ ทรัพย์สิน อาชีพ ประเพณี ความเชื่อ การศึกษา ฯลฯ ก่อนที่จะดำเนินงาน
2. จะต้องมีกรวางแผนงานให้รอบคอบ โดยเฉพาะเนื้อหาและรูปแบบในการให้การศึกษาแก่ชาวบ้านนั้น จะต้องมิใช่ขั้นตอนที่สอดคล้องกับสภาพการดำรงชีวิตในหมู่บ้านให้มากที่สุด
3. ต้องยกระดับทางความคิดของผู้นำในการทำงานเพื่อการพึ่งตนเองอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ โดยใช้รูปแบบหลาย ๆ อย่าง เช่น ห้างวิทยากรที่มีความถนัดตามที่สนใจชุกชุมแลกเปลี่ยนกับผู้นำในการทำงานลักษณะเดียวกัน ไปดูงานหรือศึกษาเอกสารด้วยตนเอง เป็นต้น
4. ควรใช้วิถีประชาธิปไตย ในการบริหารงานทุกส่วนให้มาก
5. ควรใช้ทำทึของมิตรกับทุกส่วนของงาน

จากการศึกษาประสบการณ์ตรงของครู อาจารย์ และนักพัฒนาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาแบบพึ่งตนเองนี้ จะเห็นได้ว่า การจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับท้องถิ่นเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการศึกษาแบบพึ่งตนเอง เพราะจะทำให้เด็กเกิดความผูกพันกับท้องถิ่น กิจกรรมการเรียนการสอนก็อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่แปลกแยกจากชุมชนเดิมของคน สามารถนำความรู้นั้นมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

โรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเองของประเทศไทย

ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้ทำการวิจัยและวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษาของจังหวัดแม่ฮ่องสอนในปีการศึกษา 2522 เสนอแนะให้จังหวัดแม่ฮ่องสอนจัดตั้งโรงเรียนประจำเพื่อให้เด็กชาวเขาที่อยู่ในห้อยมบ้านเล็ก ๆ กระจุกกระจายอยู่ตามหุบเขาต่าง ๆ จำนวนทั้งสิ้น 429 ห้อยมบ้าน ได้มีโอกาสเข้ารับการศึกษาภาคบังคับ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดจึงจัดตั้งโรงเรียนประจำขึ้นมาแห่งหนึ่ง คือ โรงเรียนศูนย์ปางมะผ้าในโครงการตามพระราชดำริ ที่ตำบลปางมะผ้า อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อปลายปีการศึกษา 2525 เพื่อเป็นการทดลองโรงเรียนประจำแห่งนี้เป็นโรงเรียนประจำในรูปแบบใหม่ นักเรียนต้องหาเลี้ยง

ตนเองระหว่างเรียน จึงเรียกโรงเรียนนี้ว่า “โรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง” ดังนั้นโรงเรียน
ศูนย์ปางมะผ้าในโครงการตามพระราชดำริ จึงนับได้ว่าเป็นโรงเรียนแบบพึ่งตนเองแห่งแรกของ
ประเทศไทย

หลังจากการดำเนินการไปได้ 1 ปี สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้สังเกตเห็นว่า
โรงเรียนแบบพึ่งตนเองนี้เป็นรูปแบบหนึ่งที่จะสามารถแก้ปัญหาการศึกษาภาคบังคับ
สำหรับชาวเขาในจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้อย่างครบถ้วน จนกรมต่าง ๆ ของกระทรวงศึกษาธิการ
นำไปเป็นแบบอย่างในการแก้ปัญหาการศึกษาในถิ่นทุรกันดารทั่วประเทศในรูปแบบต่าง ๆ เช่น
ห้องเรียนเคลื่อนที่ ห้องเรียนลอย โรงเรียนสาขา เป็นต้น (ทินการศึกษา, 2535) สำนักงานการ
ประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอนจึงได้จัดตั้งโรงเรียนประเภทนี้ขึ้นทุกอำเภอ เช่น โรงเรียนบ้าน
ร่วมเกล้าปางคอง อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน โรงเรียนบ้านเมืองแปง อำเภอป่าเย็บ โรงเรียนบ้านปางคอง
อำเภอขุนยวม โรงเรียนบ้านแม่ปาง อำเภอแม่ลาน้อย โรงเรียนสังวาลย์วิทยา อำเภอแม่สะเรียง
และโรงเรียนบ้านแม่เงา อำเภอสบเมย หากโรงเรียนดังกล่าวดำเนินการได้ผลเป็นที่น่าพอใจจน
สามารถขจัดปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ได้ก็จะจัดตั้งประมาณ 15 โรงเรียน ซึ่งสามารถรับเด็ก
นักเรียนได้ประมาณ 10,000 คน (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2529)

ในปัจจุบันการจัดการศึกษาในรูปแบบพึ่งตนเอง กำลังขยายผลไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ ของ
จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดใกล้เคียง เช่น จังหวัดเชียงใหม่ที่โรงเรียนบ้านนาমন อำเภอเชียง
ดาว และจังหวัดเชียงรายที่โรงเรียนคอยเวียงผาบ้านผญาทอง อำเภอแม่สรวย และโรงเรียนคอย
เวียงผาบ้านปางปู้สิงห์ อำเภอเวียงป่าเป้า ซึ่งมีสภาพแวดล้อมเป็นที่สูง และเป็นที่อยู่ของชาว
เขาเผ่าต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชาวเขาเหล่านั้นให้เลี้ยงชีพบนพื้นที่สูงได้ รู้จักแก้ปัญหาได้ มีความสำนึก
ในความเป็นไทย เห็นแก่ส่วนรวม และมุ่งมั่นพัฒนาตนเองและชุมชน

จุดมุ่งหมายของโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง

จุดมุ่งหมายที่ต้องการเน้นเป็นพิเศษในการจัดการศึกษาสำหรับนักเรียนชาวเขาที่เข้ารับ
การศึกษาที่โรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง มีดังต่อไปนี้คือ

1. สามารถหาเลี้ยงชีพบนที่สูง
2. รู้จักแก้ปัญหาในการดำรงชีพบนเขา
3. สำนึกในความเป็นไทย
4. เห็นแก่ส่วนรวม
5. มุ่งมั่นพัฒนาตนเองและชุมชน

ปรัชญาของโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง

ปรัชญาของโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเองคือ “พึ่งตนเอง” นักเรียนทุกคนจะต้องทำทุกวิถีทางเพื่อหาอาหารให้พอกินในระหว่างเรียน

ปรัชญาของโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง

โรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเองมีปรัชญาและเป้าหมายในการจัดการศึกษาว่า “เราจะสร้างเขาเขาให้เป็นเขาเขาที่พัฒนา”

นโยบายของโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง

สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน (2529) ได้กำหนดนโยบายในการจัดการศึกษาแบบพึ่งตนเองไว้เพื่อให้โรงเรียนนำหลักการ และแนวนโยบายไปปฏิบัติ ดังมีสาระที่สำคัญต่อไปนี้

1. มุ่งเปิดโอกาสให้เด็กในวัยเรียนประถมศึกษาทุกคนเข้ารับการศึกษาอย่างครบถ้วน
2. มุ่งพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนสำหรับเขาเขาอย่างเร่งด่วน โดยการปรับปรุงการเรียน การสอน การจัดสรรงบประมาณ การนำเอานวัตกรรมและเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ในการเรียนการสอน และการจัดสรรและพัฒนาบุคลากรสำหรับโรงเรียนเขาเขา
3. มุ่งพัฒนาหลักสูตร แผนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพของสังคม ชนบรรมนิยม ประเพณี สภาพแวดล้อมและค่านิยมของเขาเขา โดยเน้นพิเศษในเรื่องความสามารถในการหาเลี้ยงชีพตนเอง การเป็นนักพัฒนา ความรับผิดชอบต่อสังคม ความเป็นไทย และคุณธรรมคุณลักษณะที่พึงปรารถนา
4. ส่งเสริมและให้กำลังใจครูที่ทำงานในห้องดินกันดาร ซึ่งได้แก่ครูที่สอนในชุมชนเขาเขาที่อยู่ห่างไกล การคมนาคมไม่สะดวก

วัตถุประสงค์ทั่วไปของโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง

โรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเองมีวัตถุประสงค์ทั่วไปในการจัดการศึกษาอยู่ 2 ประการ คือ วัตถุประสงค์โดยตรง และวัตถุประสงค์โดยอ้อม ดังนี้

1. วัตถุประสงค์โดยตรง มีดังนี้

- 1.1 เพื่อให้โอกาสเด็กเขาเขาในจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่ไร้โอกาสเข้ารับการศึกษาภาค

บังคับ

1.2 เพื่อสร้างแนวทางในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กชาวเขาที่อยู่กระจัดกระจายตาม
เทือกเขาต่าง ๆ และไม่สามารถจัดตั้งโรงเรียนให้ในหมู่บ้านนั้น ๆ ได้

1.3 เพื่อสร้างชาวเขาในจังหวัดแม่ฮ่องสอนให้เป็นชาวเขาที่พัฒนา

2. วัตถุประสงค์โดยย่อ มีดังนี้

2.1 เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขาในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้งด้านการหาเลี้ยงชีพ
สุขภาพอนามัย ความค้อยโอกาสทางการศึกษา และความรับผิดชอบทางสังคม

2.2 เพื่อลดการตัดไม้ทำลายป่า การทำไร่เลื่อนลอย การปลูกฝิ่น ตลอดจนการค้าสัตว์

2.3 เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่น และความมั่นคงของประเทศ สร้างความสำนึกในความ
เป็นคนไทย ชาตินิยมแก่ชาวเขา

2.4 ส่งเสริมให้ชาวเขาเลือกประกอบอาชีพที่เหมาะสม ทั้งที่เป็นประ โยชน์อย่างสูงแก่
ชาวเขาในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคมโดยส่วนรวม

วัตถุประสงค์หลักของโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง

วัตถุประสงค์หลักของการสอนการเกษตรในโรงเรียนแบบพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นทั้งการเรียน
การสอนในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะ
นิสัย และยังมีมุ่งหวังให้ได้ผลผลิตที่จะเอามาเลี้ยงชีพอีกด้วย วัตถุประสงค์ดังกล่าว มีดังนี้

1. เพื่อให้นักเรียนมีความรู้และทักษะในการทำการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการ
ทำนา ทำไร่ถั่วเหลือง ไร่ข้าวโพด สวนผัก สวนผลไม้ การปลูกพืชที่สูงและเลี้ยงสัตว์จนสามารถ
ทำเป็นอาชีพได้

2. เสริมสร้างคุณลักษณะที่เหมาะสมสำหรับประกอบอาชีพการเกษตร และการปฏิบัติงาน
ในรูปแบบกรรม เช่น ความอดทน เห็นแก่ส่วนรวม เสียสละ หนักเอาเบาสู้ เป็นประชาธิปไตย ตรง
ต่อเวลา รักการทำงาน ขยัน ประหยัด และซื่อตรง เป็นต้น

3. มีทักษะในการใช้วิธีการวิทยาศาสตร์ เพื่อแก้ปัญหาในการปฏิบัติงาน

4. ได้ผลผลิตจากการปฏิบัติงานสำหรับเลี้ยงชีพระหว่างเรียนและบางส่วนนำส่งตลาด

หลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง

หลักสูตรสำหรับเด็กชาวเขาที่ใช้จัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาแบบ
พึ่งตนเองนั้น ใช้หลักสูตรแม่บทจากส่วนกลาง คือ หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521
(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) แต่เพื่อให้สอดคล้องกับท้องถิ่น สภาพชีวิตและปัญหาของชาวเขา จึง
ได้มีการปรับสาระบางส่วนของหลักสูตรในด้านเนื้อหา และเวลาเรียนเพื่อให้เหมาะสมกับการนำ

ไปใช้ โดยกลุ่มทักษะซึ่งประกอบไปด้วย วิชาภาษาไทย และคณิตศาสตร์ โรงเรียนได้ใช้แบบเรียนของกรมวิชาการทุกชั้นเรียน นอกจากนี้ใช้หลักสูตรท้องถิ่นที่สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้จัดทำขึ้น เพื่อใช้กับโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง โดยเฉพาะ จัดทำในรูปบูรณาการ โดยแผนการสอนในแต่ละเรื่องได้นำเอากลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตมาเป็นแกนกลางในการบูรณาการ ในด้านเนื้อหา มีการสอดแทรกเรื่องราวเกี่ยวกับการประกอบอาชีพบนคอยสูง การทำไร่บนที่ลาดเขา การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของชาวเขา สิ่งเสพติด การปลูกฝังความเป็นคนไทย การติดต่อกับบุคคลภายนอก การเรียนรู้ การปรับปรุงธรรมชาติให้เป็นประโยชน์แก่การดำรงชีพ เช่น รู้จักทำประปาจากน้ำบนเขา การใช้ประโยชน์จากมูลสัตว์เพื่อทำปุ๋ยและทำแก๊สชีวภาพ เป็นต้น

เวลาเรียนของโรงเรียนประถมศึกษานแบบพึ่งตนเอง

เนื่องจากนักเรียนโรงเรียนแบบพึ่งตนเองนี้ ต้องอยู่ประจำและหาเลี้ยงตนเองระหว่างเรียน ฉะนั้นตลอดเวลา 24 ชั่วโมงใน 1 วัน ถือเป็นเวลาเรียนทั้งหมด และใน 1 ปีมีเวลาเรียน 365 วัน ไม่มีการปิดภาคเรียน วันหยุดหรือวันที่ให้นักเรียนกลับไปเยี่ยมบ้าน ปิดอย่างน้อย 2 ครั้ง ๆ ละ 10-20 วัน การกลับไปเยี่ยมบ้านนักเรียนจะต้องไปปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมาย จึงถือเป็นวันเรียนด้วย

การเรียนในห้องเรียนจะเรียนตั้งแต่เวลา 08.30-14.30 น. (พักเวลา 12.00-13.00 น.) รวมเวลาเรียนในภาคกลางวัน วันละ 5 ชั่วโมง ภาคกลางคืนจะเรียนที่บ้านหรือห้องสมุดหรือในห้องเรียน ตั้งแต่เวลา 19.00-20.30 น. ทุกวัน เว้นวันเสาร์-อาทิตย์ การเรียนในภาคกลางวันเป็นการเรียนตามหลักสูตร ตามแผนการสอน การเรียนในภาคกลางคืนอีกวันละ 1 ชั่วโมง 30 นาที เป็นการเรียนเสริมจากภาคกลางวัน โดยครูประจำบ้านเป็นผู้สอน ดังต่อไปนี้

ตารางการจัดกิจกรรมประจำวัน

ช่วงเวลา	กิจกรรมที่ปฏิบัติ
05.30-06.00 น.	ตื่นนอน เก็บที่นอน ทำธุระกิจส่วนตัว ภายบริหาร
06.00-07.00 น.	แบ่งกลุ่มการทำงาน ปฏิบัติงานตามหน้าที่ เช่น การทำความสะอาดบ้าน การทำอาหาร การดูแลพืช และการให้อาหารสัตว์ เป็นต้น
07.00-08.00 น.	นักเรียนทุกคนกลับบ้านของตนเอง ทำธุระกิจส่วนตัว รับประทานอาหาร เตรียมตัวเข้าชั้นเรียน

08.00-08.30 น.	กิจกรรมหน้าเสาธง
08.30-12.00 น.	เข้าเรียนในห้องเรียนตามหลักสูตรในแต่ละระดับชั้น
12.00-13.00 น.	พักรับประทานอาหารกลางวัน
13.00-14.30 น.	เข้าเรียนในห้องเรียนตามหลักสูตรในแต่ละระดับชั้น
14.30-16.30 น.	นักเรียนทุกคนเข้าแถวตามกลุ่ม เลือกประธาน เสด็จ สร้างข้อตกลงร่วมกันก่อนออกปฏิบัติงานตามกิจกรรม เสริมหลักสูตร
16.30-18.00 น.	เป็นเวลาร่างให้นักเรียนได้มีเวลาอิสระเป็นของตัวเองที่ จะไปเตรียมทำอาหาร หรือให้อาหารสัตว์ หรือทำงาน อื่นที่ได้รับมอบหมายหรือไปเล่น
18.00-18.30 น.	นักเรียนทุกคนเข้าบ้านของตนเอง ทำธุระกิจส่วนตัว รับประทานอาหารเย็น
18.30-19.00 น.	คู่มือเกี่ยวกับข่าว
19.00-20.30 น.	นักเรียนเข้าพบครูประจำบ้านเพื่อเรียนเสริม ทำการบ้าน ที่ครูประจำชั้นสั่ง หรืออ่านหนังสือ
20.30-21.00 น.	ประเมินผลการทำงานในรอบวัน และวางแผนการทำ งานของวันต่อไป ครูประจำบ้านอบรม และสวดมนต์ ไหว้พระก่อนเข้านอน

กิจกรรมของนักเรียนในรอบวันจะเป็นไปดังตารางข้างบนทุกวัน ยกเว้นเสาร์-อาทิตย์ ส่วน
การทำงานเป็นกลุ่มนั้นจะมีการหมุนเวียนกลุ่มกันไปทุก ๆ สัปดาห์ ฉะนั้นนักเรียนจะมีโอกาสได้
ฝึกปฏิบัติทุกกิจกรรมที่โรงเรียนจัดให้

วัตถุประสงค์ของโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง

วัตถุประสงค์ที่ใช้ประกอบการเรียนการสอน ในโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเองนั้น
ควรจัดให้ได้อย่างเพียงพอ เพื่อให้โอกาสนักเรียนได้เรียนรู้ใกล้เคียงกับนักเรียนในที่ราบทั่ว ๆ ไป
ดังนี้

วิทยุ โทรทัศน์ หรือวีดีโอ ควรจัดทดแทนสิ่งที่นักเรียนขาดเมื่ออยู่ในชุมชนหรือที่บ้าน ให้
นักเรียนมีโอกาสได้ฟังวิทยุเป็นประจำทุกวัน และมีโอกาสได้ดูวีดีโอด้วย สิ่งดังกล่าวนี้มีได้มีไว้
เพื่อให้นักเรียนได้ดูหรือได้ฟังเพื่อการพักผ่อน เพื่อความเพลิดเพลินเท่านั้น แต่จะใช้เพื่อการเรียน
การสอนด้วย

ห้องสมุด นับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่โรงเรียนแบบพึ่งตนเองนี้จะต้องมี ห้องสมุดที่ดี มีหนังสือมากพอ ทั้งนี้เพื่อการศึกษาของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง 6 และเพื่อประโยชน์แก่ชุมชนและศิษย์เก่าของ โรงเรียนในอนาคตต่อไป

สิ่งอำนวยความสะดวกในการอยู่อาศัยและการทำนึ่งชีพ เนื่องจากนักเรียนโรงเรียนแบบพึ่งตนเองนี้ ต้องอยู่ประจำและหาเลี้ยงตนเองระหว่างศึกษา โรงเรียนจะดำเนินงานต่าง ๆ ด้วยความสะดวก เรียบร้อย และมีประสิทธิภาพสูงสุด จะต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ดังนี้

บ้านพัก จะต้องมีบ้านพักนักเรียนแยกเป็นหลัง ๆ มากน้อยตามจำนวนนักเรียน บ้านพักแต่ละหลังนักเรียนได้ประมาณ 10-12 คน มีบริเวณบ้านพอที่จะปลูกพืชสวนครัวให้พอเพียงสำหรับปรุงอาหาร มีวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต และใช้ในชีวิตประจำวัน

สถานที่สำหรับปลูกข้าว จะเป็นที่เหมาะสำหรับทำนาหรือทำไร่ข้าวก็ได้ ให้มีปริมาณมากพอที่จะทำนาหรือไร่ข้าวได้ผลผลิตพอเลี้ยงนักเรียนที่อยู่ประจำทั้งหมด ถ้าได้ที่ดินทำนาจะดีกว่าทำไร่ข้าว เพราะผลผลิตของนาข้าวได้มากกว่าข้าวไร่ ถ้าเป็นที่ดินสำหรับทำนาจะต้องอยู่ใกล้แหล่งน้ำสามารถนำเอาน้ำขึ้นมาใช้ทำนาได้ตลอดปี

สถานที่สำหรับทำไร่ ควรมีสถานที่สำหรับปลูกพืชไร่จำนวนหนึ่งสำหรับให้นักเรียนได้ปลูกพืชไร่ตามฤดูกาล ถ้าที่ดินดังกล่าวนั้นเป็นที่ราบเชิงเขาส่วนหนึ่ง และเป็นที่ลาดเอียงอีกส่วนหนึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งเพราะจะได้ประโยชน์ทั้งในด้านการทำนึ่งชีพและประสบการณ์ในการปรับที่ดินในที่ลาดเขาให้เป็นประโยชน์ต่อการเพาะปลูก

สถานที่สำหรับปลูกพืชผักสวนครัว จะเป็นที่ดินผืนใหญ่หรือผืนเล็ก ๆ หลาย ๆ แปลงก็ได้ สถานที่ปลูกพืชผักสวนครัวนี้ ใช้ปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อรับประทานและนำส่วนหนึ่งไปขายรายได้ซื้อสิ่งที่จำเป็นอื่น ๆ สถานที่แห่งนี้ต้องอยู่ใกล้น้ำหรือสามารถนำเอาน้ำขึ้นมาใช้เพื่อการเพาะปลูกได้ตามต้องการ

สถานที่สำหรับทำสวน จะต้องมีที่ดินจำนวนหนึ่งสำหรับทำสวนผลไม้ที่เหมาะสมที่จะปลูกบนที่สูง เช่น ห้อ บัวขย กล้วย หรือถ้าเป็นที่ไม่สูงมาก (ต่ำกว่า 900 เมตร) ปลูกผลไม้ทางภาคเหนือได้ เช่น ลิ้นจี่ ลำไย เป็นต้น ที่ดินสำหรับทำสวนนี้มีจำนวนพอปลูกพืชสำหรับให้นักเรียนได้ศึกษา และพอที่จะขยายพันธุ์ไปปลูกที่บ้านของนักเรียนด้วย

เข้าหุญ เข้าไก่ บ่อปลา ควรมีจำนวนเพียงพอสำหรับให้นักเรียนได้ฝึกการเลี้ยงหุญ เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา และฝึกการดำเนินงานในรูปแบบสหกรณ์

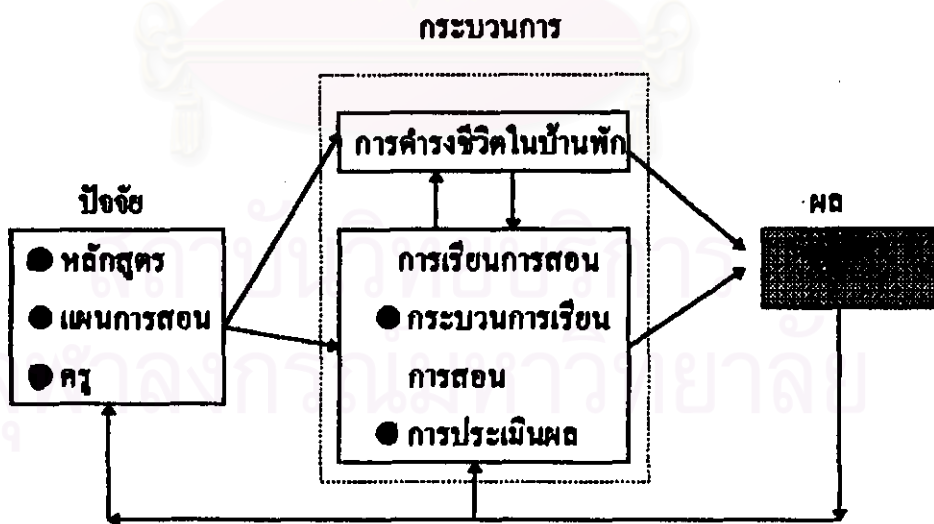
เครื่องกำเนิดไฟฟ้า ในกรณีที่โรงเรียนมิได้ตั้งอยู่ในสถานที่ที่สามารถจะใช้ไฟฟ้าขององค์การไฟฟ้า จะต้องมีเครื่องกำเนิดไฟฟ้าเพียงพอสำหรับใช้ในครัวเรือน อาคารเรียน และอาคารประกอบอื่น ๆ ตลอดจนการได้เครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ ด้วย

เครื่องมือสำหรับการเกษตร ต้องมีเครื่องมือสำหรับทำการเกษตรอย่างเพียงพอ โดยเฉพาะเครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของนักเรียน เช่น รถไถนา เครื่องพ่นยา และเครื่องมืออื่น ๆ เครื่องมือเหล่านี้ควรแยกเป็นส่วน ๆ ส่วนหนึ่งเป็นของส่วนรวมทั้งโรงเรียนทุกคน ใช้และช่วยกันรักษา อีกส่วนหนึ่งเป็นของสหกรณ์สมาชิกสหกรณ์เดียวกันมีสิทธิใช้และรักษา และอีกส่วนหนึ่งเป็นของแต่ละบ้าน สมาชิกในบ้านเดียวกันเป็นผู้ใช้และรักษา

ทุนสำหรับค่านิมนงาน ทุนสำหรับค่านิมนงานในชั้นแรกนี้ควรมีพอสำหรับเป็นทุนหมุนเวียนในการซื้อพันธุ์สัตว์ที่จะนำมาเลี้ยง อาหารสัตว์ พันธุ์สัตว์ และยาปราบศัตรูพืช

การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง

การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเองนั้น ต้องปรับเนื้อหาสาระของหลักสูตรบางอย่าง โดยนำเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์สำหรับเขาให้เขาได้เรียนเพื่อเขาเหล่านั้นจะดำรงชีพบนเขาได้อย่างดี ในขณะที่เดียวกันก็ควรให้เขาได้เรียนรู้เนื้อหาสาระที่จะก่อให้เกิดความสำนึกในความเป็นไทย ความสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวมและความมั่นคงของประเทศ พร้อมทั้งจัดทำแผนการสอน และจัดกระบวนการเรียนให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ และการเสริมคุณลักษณะของเขาก็ดีอีกด้วย ดังนี้

แผนภูมิที่ 1 แสดงปัจจัยและกระบวนการเรียนการสอน

หลักในการจัดการเรียนการสอน

การฝึกให้นักเรียนทำการเกษตรทั้งการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ เพื่อนำเอาผลผลิตมาเลี้ยงชีพในระหว่างเรียนนั้น นับได้ว่าเป็นจุดเน้นที่สำคัญของการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนแบบพึ่งตนเอง ซึ่งมีหลักในการจัดดังนี้

1. เรียนรู้เนื้อหาวิชาและกระบวนการในการทำงาน
2. ฝึกปฏิบัติจริงเป็นเนื้อนิ้องจนเกิดทักษะ
3. สร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเกษตรและนิสัยสหกรณ์
4. ฝึกการแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพ
5. คำนึงงานในรูปแบบสหกรณ์
6. คำนึงการบูรณกิจครบวงจร คือ มีการสำรวจตลาด วางแผนดำเนินการ และจัดการเก็บผลผลิต

การเก็บผลผลิต

ในการฝึกให้นักเรียนทำการเกษตร เพื่อหาเลี้ยงตนเองในระหว่างเรียนนั้น จัดคำนึงงานในรูปแบบของการเรียนการสอนปกติ แตกต่างจากการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาทั่ว ๆ ไป ที่นักเรียนต้องทำงานหนักกว่า และใช้เวลาในการทำงานมากกว่า โดยปกติแล้วนักเรียนจะต้องทำงานตอนเช้าก่อนไปโรงเรียนประมาณ 1 ชั่วโมง ในตอนบ่ายนักเรียนต้องทำงานตั้งแต่เวลา 14.30 น. จนถึง 16.30 น. หรือประมาณ 2 ชั่วโมง รวมแล้วนักเรียนต้องทำงานประมาณ 3 ชั่วโมงต่อวัน วิธีการที่จะนำมาใช้ในการเรียนทั่ว ๆ ไป ได้แก่

1. นำเอาเนื้อหาวิชาและเทคนิคต่าง ๆ ในทางการเกษตรมาให้นักเรียนได้เรียนรู้
2. ให้นักเรียนทำงานเป็นกลุ่มตลอดเวลา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างเสริม

คุณธรรมและคุณลักษณะไปพร้อม ๆ กับการเรียนเนื้อหาวิชา และสร้างประสบการณ์ในการแก้ปัญหาในขณะที่ปฏิบัติงาน

การเรียนการเกษตรในโรงเรียนแบบพึ่งตนเองนี้ เรียนทั้งการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ ในเรื่องการเพาะปลูกโรงเรียนจัดให้เรียนเรื่องการทำนา ซึ่งโรงเรียนเรียกว่า "สวนข้าว" เป็นหลัก เพราะหวังผลผลิตมาเลี้ยงชีพด้วย นอกจากนั้นจะให้เรียนการปลูกผักและการปลูกพืชที่สูง ส่วนการเลี้ยงสัตว์นั้นโรงเรียนจัดให้เรียนเรื่องการเลี้ยงหมู การเลี้ยงไก่ และการเลี้ยงปลา การเรียนแต่ละเรื่องมุ่งเน้นที่ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะในการเกษตรและสร้างเสริมคุณลักษณะเป็นต้น

การจัดการกระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอน โดยเฉพาะการจัดการกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนแบบพึ่งตนเองนั้น ใช้กิจกรรมการเรียนเช่นเดียวกับโรงเรียนที่ราบทั่ว ๆ ไป แต่จะเน้นเป็นพิเศษในบางเรื่องที่เป็นประโยชน์และเป็นความจำเป็นสำหรับชาวเขา กระบวนการเรียนที่ต้องการเน้นเป็นพิเศษมีดังนี้

1. การศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง
2. การเรียนรู้จากกันและกัน
3. การเรียนด้วยวิธีการแก้ปัญหา
4. การใช้แหล่งวิชาในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน
5. การใช้กระบวนการเรียนเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและคุณลักษณะ

การใช้สื่อการเรียนการสอน

สื่อการเรียนการสอนเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพ และสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ได้เร็วและมากที่สุด สื่อการสอนที่ครูในโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเองนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จะประกอบไปด้วยสื่อจากแหล่งต่าง ๆ ดังนี้

1. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน เช่น พืชไร่ พืชนา พืชผักสวนครัว ไม้ผล สัตว์เลี้ยง เครื่องมือการเกษตร ห้องสมุดโรงเรียน และบ้านพักนักเรียน เป็นต้น
2. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนชาวเขา เช่น สัตว์เลี้ยงในหย่อมบ้านชาวเขา แหล่งน้ำ บ้าน วัด และชุมชนชาวเขา เป็นต้น
3. บุคคลในชุมชนชาวเขา เช่น ชาวเขา ผู้สื่อข่าวสาธารณสุข อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน บุคลากรจากสำนักงานสาธารณสุขตำบล และบุคลากรจากสำนักงานเกษตรตำบล เป็นต้น

การประเมินผลการเรียน

การประเมินผลเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนการสอน ซึ่งจะปฏิบัติควบคู่ไปกับกิจกรรมการเรียนการสอนเสมอ การประเมินผลที่จะปฏิบัติในโรงเรียนแบบพึ่งตนเองนี้มีสิ่งที่จะต้องประเมินอยู่ 2 ประการ ดังนี้

1. การประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หรือประเมินความรู้ตามเนื้อหาวิชาที่เรียน มีวิธีการประเมิน 2 วิธี คือ วิธีแรกครูประเมิน เริ่มจากการประเมินผลก่อนเรียน ระหว่างเรียน และ

เมื่อจบการเรียนการสอนเรื่อง ๆ แล้ว และวิธีหลังนักเรียนประเมินผลการเรียนของตนเอง ด้วยตนเองและให้เพื่อน ๆ ช่วยกันประเมิน

2. การประเมินพฤติกรรมด้านคุณธรรมและคุณลักษณะ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการ คือ เพื่อต้องการทราบความเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมของนักเรียนแต่ละคน และเพื่อต้องการใช้การประเมินผลเป็นเครื่องมือในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ความคุมและกระตุ้นให้นักเรียนประพฤติปฏิบัติในทางที่เหมาะสม ซึ่งมีวิธีการประเมินเช่นเดียวกับการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

เด็กชาวเขาที่เข้ามาเข้าในโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเองนั้น มาจากห้วย่อมบ้าน ชาวเขาที่อยู่กระจัดกระจายและอยู่ห่างไกลจากโรงเรียนมาก ผู้ปกครองยากจนไม่สามารถจัดส่งอาหารมาให้ จึงเป็นภาระของโรงเรียนที่จะต้องจัดหาอาหารให้นักเรียนรับประทาน แต่โรงเรียนไม่มีงบประมาณสำหรับเลี้ยงดูนักเรียนจึงต้องให้นักเรียนหาเลี้ยงตนเองระหว่างเรียนเรียกว่า “พึ่งตนเอง”

การทำงานเพื่อหาอาหารมาเลี้ยงชีพระหว่างเรียนซึ่งเป็นการพึ่งตนเองนั้น โรงเรียนจัดเป็นกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งหมด โดยสอนให้นักเรียนมีความรู้และทักษะในการเกษตร ทั้งการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ ให้นักเรียนได้เรียนรู้ตั้งแต่การสำรวจตลาดเพื่อจะได้ผลิตในสิ่งที่ตลาดต้องการ ฝึกวางแผนการปฏิบัติงาน ฝึกการปฏิบัติงานร่วมกันในรูปของสหกรณ์ ฝึกความอดทน ฝึกงาน ใ้รู้จักแก้ปัญหาต่าง ๆ และใ้รู้จักจัดการกับผลผลิต รู้จักนำส่งตลาด และรู้จักถนอมอาหารจากผลผลิตที่ได้ เป้าหมายสำคัญในการพึ่งตนเองนั้นอยู่ที่การฝึกฝนนักเรียนชาวเขาให้มีความสามารถในการหาเลี้ยงชีพ มีความฉลาดในการแก้ปัญหาของชีวิต สามารถร่วมกันผลิตและจัดการผลประโยชน์กันเองเป็นสำคัญ ผลผลิตที่ได้นั้นเป็นผลพลอยได้จากการฝึกอบรมและนำมาเลี้ยงกันเอง

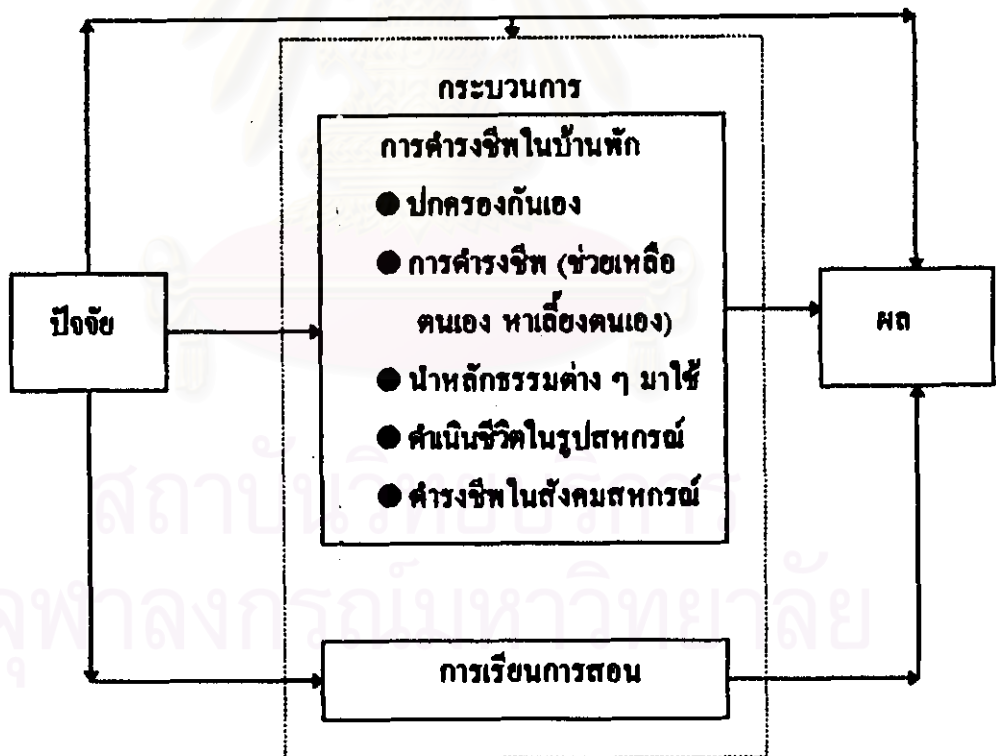
การเกษตรที่นักเรียนต้องเรียนและฝึกปฏิบัติคืออย่างจริงจังตลอดระยะเวลา 6 ปี ที่นักเรียนอยู่ที่โรงเรียนแบบพึ่งตนเองได้แก่ การทำสวนข้าว การทำไร่ การทำสวนผัก การปลูกพืชที่สูง การเลี้ยงสัตว์ มีหมู ไก่ วัว เป็นต้น

การดำรงชีวิตประจำวันภายในโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง

โรงเรียนจัดให้นักเรียนพักอยู่ในบ้านเป็นหลัง ๆ แต่ละหลังจะมีนักเรียนประมาณ 10-12 คน โดยคณะครูและคณะห้วย่อมบ้านกัน และแยกเพศชาย เพศหญิง มีครูที่เลี้ยงอยู่ด้วย 1 คน

นักเรียนจะได้รับการฝึกให้ปกครองตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อยู่ร่วมกันในรูปของสหกรณ์ คือ ช่วยกันทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพร่วมกัน แบ่งงานกันทำ มุ่งสร้างให้นักเรียนทุกคนมีนิสัยสหกรณ์ และนำหลักธรรมต่าง ๆ มาใช้ในการดำเนินชีวิต ชีวิตในบ้านเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนด้วย นักเรียนจะได้เรียนรู้งานบ้านทุกอย่าง ตั้งแต่ทำความสะอาดบ้าน ทำอาหารรับประทาน ซักเสื้อผ้า ของตนเอง ผลิตเปลี่ยนแปลงกันเป็นหัวหน้า นักเรียนต้องผลิตเปลี่ยนแปลงกันไปประกอบอาชีพ เช่น ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ทำสวนครัว บางอย่างก็ทำเป็นงานของบ้าน ซึ่งถือเป็นสหกรณ์การผลิตด้วย บางงานก็ร่วมมือกับบ้านอื่น เช่น การทำสวนผัก บางอย่างก็ทำร่วมกันทั้งโรงเรียน เช่น สวนข้าว ทำไร่ เป็นต้น

การอยู่ร่วมกันนั้นนอกจากจะช่วยกันหาเลี้ยงชีพในระหว่างเรียนแล้ว ยังเป็นการฝึกฝนให้นักเรียนเป็นคนอดทน อดกลั้น ขยัน หนักเอาเบาสู้ เลียสละ สามัคคี และฝึกความเป็นประชาธิปไตยไปด้วยในเวลาเดียวกัน ดังนี้

แผนภูมิที่ 2 แสดงกระบวนการพัฒนานักเรียนในบ้านพัก

บทบาทของโรงเรียนประถมศึกษาระบบพึ่งตนเอง

โรงเรียนจัดตั้งสหกรณ์โรงเรียนขึ้นเพื่อขายสินค้าที่จำเป็นให้แก่สมาชิก และในขณะเดียวกันก็รับซื้อผลิตผลของนักเรียนด้วย ผลิตผลต่าง ๆ ที่นักเรียนแต่ละบ้านผลิตเพื่อส่งตลาดนั้นต้องขายให้กับสหกรณ์โรงเรียน สหกรณ์โรงเรียนจะนำส่งสหกรณ์กลางอีกต่อหนึ่ง สหกรณ์กลางมีหน้าที่นำส่งตลาด ส่วนในด้านการซื้อขายสินค้าที่จำเป็นอื่น ๆ นั้น สหกรณ์โรงเรียนจะซื้อของใช้ที่จะนำมาจากตลาดโดยตรงก็ได้ หรือจะซื้อจากสหกรณ์กลางก็ได้

การเป็นสมาชิกของสหกรณ์โรงเรียน โดยสมาชิกที่อยู่รวมกันในบ้านหลังหนึ่งมีสิทธิจะเป็นสมาชิกได้ในนามของสหกรณ์การผลิต ไม่ให้นักเรียนสมัครเป็นสมาชิกเป็นรายบุคคล ถ้าหากมีการซื้อสิ่งของในสหกรณ์โรงเรียนหรือขายผลิตผลให้สหกรณ์โรงเรียนก็สามารถดำเนินการได้ในนามของสหกรณ์การผลิต

การพัฒนาตนเองและชุมชนของนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษาระบบพึ่งตนเอง

โรงเรียนกำหนดให้นักเรียนกลับบ้านปีละอย่างน้อย 2 ครั้ง ครั้งละ 10-20 วัน การกลับบ้านแต่ละครั้งเป็นการฝึกปฏิบัติงานที่นักเรียนได้เรียนรู้จากโรงเรียน เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งจะให้นักเรียนเห็นประโยชน์ของการเรียนจากโรงเรียนและนำความรู้ความคิดที่ได้จากโรงเรียนไปปฏิบัติจริง เริ่มตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ปฏิบัติต่อเนื่องกันเป็นเวลา 6 ปี การเรียนที่โรงเรียนกับชีวิตจริงที่บ้านก็จะเป็นเรื่องเดียวกันไป เด็กจะมีประสบการณ์ในการพัฒนาเมื่อจบจากโรงเรียนแล้ว จะทำต่อเนื่องจากที่ทามาแล้วในระหว่างกำลังเรียนได้เลย ในขณะเดียวกันทั้งบ้านและชุมชนก็จะได้รับการพัฒนาต่อเนื่องกัน

การพัฒนาตนเอง โรงเรียนจัดกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนได้รับการฝึกพัฒนาตนเอง ดังนี้

1. การพัฒนาที่อยู่อาศัย โรงเรียนจัดให้นักเรียนพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนเองในด้านต่าง ๆ เช่น การทำความสะอาดบ้าน ห้องนอน ห้องครัว ตลอดจนเครื่องใช้ต่าง ๆ ทำความสะอาดบริเวณบ้าน ขจัดน้ำครำ ทำร่องระบายน้ำเสีย ทำคอกสัตว์ให้อยู่ไกลจากบ้านพอสมควร เป็นต้น

2. การส่งเสริมการปลูกพืชสวนครัว-ปลูกไม้ผล โรงเรียนกำหนดให้นักเรียนปลูกพืชผักสวนครัวในบริเวณบ้านหรือที่แห่งใดแห่งหนึ่งที่พอจะเก็บเอามาประกอบอาหารได้โดยง่าย ถ้านักเรียนยังเรียนอยู่ชั้นต้น ๆ เช่น ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ก็อาจส่งเสริมให้ปลูกข่า ตะไคร้ มะกรูด มะนาว ฝรั่ง ทุเรียน หน่อไม้ฝรั่ง และพืชที่ปลูกง่ายอื่น ๆ เมื่อนักเรียนโตขึ้นควรส่งเสริมให้ปลูกพืชผักต่าง ๆ เช่น ผักกาด คะน้า กะหล่ำปลีและควรส่งเสริมให้ปลูกไม้ผลต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ เช่น ลิ้นจี่ ลำไย ท้อ กล้วย ฝรั่ง เป็นต้น

การพัฒนาชุมชน โรงเรียนจัดกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนได้รับการฝึกพัฒนาชุมชนของตนเองในช่วงที่กำหนดให้นักเรียนกลับบ้าน โดยนักเรียนที่อยู่หอพักบ้านเดียวกันจะกลับบ้านพร้อมกันทุกคน ก่อนจะกลับบ้านนักเรียนจะต้องวางแผนล่วงหน้าว่าจะกลับไปทำอะไรบ้าง ถ้าจำเป็นต้องเตรียมเมล็ดพันธุ์พืชหรือกิ่งคอน นักเรียนจะเตรียมไว้ล่วงหน้า เมื่อกลับไปบ้านนักเรียนจะช่วยกันพัฒนาตามที่ตกลงกันไว้ เริ่มจากการพัฒนาบ้านนักเรียนทุกคนก่อน แล้วจึงพัฒนาชุมชน ทุกคนต้องช่วยกันทำการพัฒนาชุมชนโดยเริ่มต้นทำในสิ่งที่ง่าย ๆ ก่อน เช่น ความสะอาดของชุมชน พัฒนาแหล่งน้ำ ถนนหรือทางเดิน ตลอดจนการพัฒนาการประกอบอาชีพของชาวเขาด้วย การที่นักเรียนมีโอกาสไปพัฒนาชุมชนของคนปีละ 2 ครั้ง ย่อมเชื่อได้ว่าชุมชนจะพัฒนาขึ้นมา ถ้าทำต่อเนื่องกันหลาย ๆ ปี ชุมชนย่อมจะเจริญมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาเด็กที่ผ่านการศึกษามาจากโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง

โรงเรียนแบบพึ่งตนเอง เป็นโรงเรียนที่จัดการศึกษาภาคบังคับสำหรับเด็กชาวเขาที่ขาดโอกาส และมุ่งเน้นการพัฒนาชาวเขาโดยเฉพาะ การจัดประสบการณ์ต่าง ๆ ให้กับนักเรียนเป็นระยะเวลา 6 ปี นั้นเป็นการวางพื้นฐานให้ชาวเขารู้จักพัฒนาตนเอง ซึ่งน้อยเกินไปสำหรับการพัฒนาที่เริ่มต้นที่เด็ก เมื่อนักเรียนสำเร็จการศึกษาไปแล้วจึงควรส่งเสริม ช่วยเหลือ และสนับสนุนให้ได้พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยให้โรงเรียนเป็นศูนย์ในการส่งเสริมและช่วยเหลือต่อไป

การให้โรงเรียนเป็นศูนย์ในการพัฒนาชุมชนนั้น โรงเรียนต้องปรับตัวเองให้เหมาะสมที่จะบริการนักเรียนแก่ทุกด้านเท่าที่โรงเรียนจะบริการได้ตั้งแต่การหาเลี้ยงชีพ การเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจในการดำรงชีพ การอนามัย ตลอดจนความรู้ความเข้าใจในด้านการเมือง การปกครอง โรงเรียนจึงต้องจัดให้มีบริการต่าง ๆ ขึ้นในโรงเรียนและให้บริการเหล่านั้นมีคุณภาพพอที่จะบริการศิษย์เก่าได้อย่างเหมาะสมด้วย บริการต่าง ๆ เหล่านี้ได้แก่ บริการห้องสมุดโรงเรียน บริการส่งเสริมการปลูกพืชที่สูง บริการเกี่ยวกับผลิต และบริการความก้าวหน้าทางวิชาการ เป็นต้น

ความแตกต่างของการจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาไทยในปัจจุบันกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง

ประเทศไทยมีการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาอย่างเป็นระบบและมีแบบแผนอย่างเช่นนานาอารยประเทศทั่วโลกมาตั้งแต่สมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่

พระองค์ได้ทรงวางรากฐานการศึกษาของชาติจากระบบโบราณมาเป็นระบบโรงเรียน ดังเช่น ได้โปรดให้มีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระมหาราชวัง เพื่อให้บุตรหลานเจ้านายและข้าราชการ ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน และโปรดให้จัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับทวยราษฎร์ขึ้นเป็นแห่งแรก ของประเทศไทยที่โรงเรียนมหรรณพาราม ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้ทรงตราพระราชบัญญัติ ประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ขึ้น เพื่อให้การประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับสำหรับประชาชน ทุกคนในประเทศโดยไม่เลือกเพศ ศาสนาและเชื้อชาติ ให้พึงได้รับสิทธิทางการศึกษาตามที่รัฐ กำหนดไว้ นับตั้งแต่ได้มีการตราพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวในปี พ.ศ. 2464 เป็นต้นมา การศึกษาในระดับประถมศึกษาได้เป็นที่นิยมของประชาชนอย่างกว้างขวางมาโดยตลอด และต่อมา ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมากตามลำดับ

ในปัจจุบันมีโรงเรียนประถมศึกษาที่อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานต่าง ๆ มากมาย หลายสังกัด ดังเช่น โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สพช.) โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดกรมสามัญ โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดทบวง มหาวิทยาลัย โรงเรียนประถมศึกษาที่สังกัดหน่วยงานการปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น โรงเรียน เทศบาล โรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร โรงเรียนสังกัดเมืองพัทยา โรงเรียนในความรับผิดชอบ ของตำรวจตระเวนชายแดน ตลอดจนโรงเรียนราษฎร์ภายใต้สังกัดสำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาเอกชน (ตลตจ. จอมศรี, 2539) โรงเรียนในสังกัดดังกล่าว มีความแตกต่างกันอย่างมาก ทั้งในด้านจำนวนโรงเรียน จำนวนครู และจำนวนนักเรียน ตลอดจนทั้งคุณภาพของการศึกษา (ธีระ รุญเจริญ, 2525)

การจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษานั้น จำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบหลาย ประการเช่น นโยบายในการจัดการศึกษา หลักสูตร งบประมาณ เป็นต้น ควรได้รับการสนับสนุน และอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ เช่น การบริหารหลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ การจัด สภาพแวดล้อมภายในโรงเรียน การจัดบริการต่าง ๆ สำหรับนักเรียน ฯลฯ ซึ่งจะต้องจัดกระบวนการ บริหาร และการนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตรให้สัมพันธ์กันและสนับสนุนซึ่งกันและกัน ถ้า หากส่วนหนึ่งส่วนใดบกพร่องหรือประสานกันไม่สนิทแล้วก็จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษา และส่วนอื่น ๆ อันจะทำให้ไม่สามารถไปสู่เป้าหมายได้ (สำนักงานคณะกรรมการการประถม ศึกษาแห่งชาติ, 2531) (สุมน อมรวิวัฒน์, 2531) (ธีระ รุญเจริญ, 2525) (บันลือ พงกษะวัน, 2522) (สุรพันธ์ ยันต์ทอง, 2526) และ (วิวัฒน์ชัย อัครดากร, 2530) ดังรายละเอียดพอสังเขปต่อไปนี้

นโยบายในการจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา

ในการจัดการศึกษาเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรนั้น แต่ละหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา จะต้องกำหนดแนวทางในการปฏิบัติหรือนโยบายไว้ชัดเจน นโยบายจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการบริหารการศึกษา เพราะนโยบายเป็นเครื่องบ่งชี้ทิศทางในการบริหารงานและเป็นข้อมูลสำหรับผู้บริหารพิจารณาเพื่อการตัดสินใจหรือสั่งการ แต่่นโยบายการบริหารจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น ความสามารถของผู้กำหนดนโยบาย ความเข้าใจและความสามารถของผู้ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายนั้นด้วย ซึ่งมีผู้บริหารและนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “นโยบาย” ในหลายทรรศนะที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

อุทัย ชรรมเดโช (2527) ให้ความหมายว่า นโยบาย คือ แนวปฏิบัติเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จ ความวัตถุประสงค์และเป้าหมาย โดยกำหนดเมื่อมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายไว้แล้วว่าจะมีวิธีปฏิบัติอย่างไรจึงจะนำมาซึ่งความสำเร็จได้

ประชุม รอดประเสริฐ (2528) ได้สรุปถึงความหมายของนโยบายไว้ว่า นโยบายเป็นข้อความหรือความเข้าใจร่วมกันอย่างกว้าง ๆ ที่ใช้เป็นแนวทางการตัดสินใจเพื่อการปฏิบัติการกิจต่าง ๆ ของผู้บริหารและของหน่วยงาน

บุญทุม เสนารักษ์ (2531) กล่าวว่า นโยบาย หมายถึงหลักและวิธีปฏิบัติอย่างกว้าง ๆ เกี่ยวกับแนวความคิด กระบวนการ การวางแผน และการกำหนด โครงการเพื่อใช้เป็นแนวค่านิรนงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ส่วนใดส่วนหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งของความมุ่งหมายที่กำหนด

Theo Haiman (1974 อ้างถึงใน อังคณา นิธิจันทร์, 2538) ให้ความหมายว่า นโยบายเป็นข้อความที่ทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันภายในหน่วยงานเกี่ยวกับภาพรวมของการปฏิบัติการผู้บริหารหรือหน่วยงานสามารถใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจปฏิบัติการภารกิจต่าง ๆ ได้

จากความหมายของนโยบายที่ผู้บริหารและนักการศึกษาได้กล่าวมาแล้วนั้น สรุปได้ว่า นโยบาย หมายถึง แนวทางกว้าง ๆ ที่เกี่ยวกับความคิด กระบวนการ และการกำหนดโครงการเพื่อใช้เป็นแนวค่านิรนการ หรือแนวทางการตัดสินใจ ในการปฏิบัติการกิจต่าง ๆ ของผู้บริหารและหน่วยงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น นโยบายในการจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา หมายถึง แนวทางกว้าง ๆ เกี่ยวกับความคิด กระบวนการจัดการศึกษา และการกำหนดโครงการของโรงเรียนประถมศึกษา เพื่อใช้เป็นแนวค่านิรนการหรือแนวทางการตัดสินใจ ในการปฏิบัติการกิจต่าง ๆ ของผู้บริหารและหน่วยงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ อย่างมีประสิทธิภาพ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2539) ได้กำหนดนโยบายในการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาไว้เพื่อให้โรงเรียนนำหลักการ และแนวนโยบายไปปฏิบัติ ดังมีสาระที่สำคัญต่อไปนี้

1. จัดการศึกษาระดับประถมศึกษาให้ทั่วถึงเด็กทุกคนและส่งเสริมให้โรงเรียนจนจบหลักสูตร
2. เร่งพัฒนาคุณภาพการศึกษาระดับประถมศึกษาให้ได้มาตรฐาน โดยเน้นการปฏิรูปโรงเรียน การปฏิรูปครูและบุคลากรทางการศึกษา การปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน และการปฏิรูประบบการบริหารโรงเรียน
3. ปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารและการนิเทศการศึกษา โดยเน้นการปฏิรูประบบการบริหาร การกระจายอำนาจให้หน่วยงานระดับปฏิบัติมีความคล่องตัวในการบริหารการใช้แผนเป็นเครื่องมือในการบริหาร การพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศ การปรับปรุงการจัดตั้ง จัดสรรและบริหารงบประมาณ การพัฒนาหน่วยงานให้ได้ตามเกณฑ์มาตรฐาน การนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการนิเทศ ติดตาม กำกับ ประเมินผล การประชาสัมพันธ์เชิงรุก รวมทั้งเปิดโอกาสให้องค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหาร สนับสนุน และประเมินผลการทำงาน
4. พัฒนาระบบการบริหารงานบุคคล ให้เอื้อต่อการปฏิบัติงานตามภารกิจอย่างมีประสิทธิภาพ สรรหานักวิชาการในวิชาที่ขาดแคลนให้เพียงพอ พัฒนานักวิชาการทุกประเภท ทุกระดับ ให้มีความรู้ความสามารถ ทักษะ จิตสำนึก คุณค่าและมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลในการปฏิบัติงาน
5. สนับสนุนการจัดสวัสดิการ สวัสดิภาพและสิทธิประโยชน์ ของบุคลากรทุกประเภท เพื่อสร้างขวัญ กำลังใจ ความภาคภูมิใจ ให้นักวิชาการเกิดความสุขในการทำงาน โดยเน้นการดำเนินงานในรูปแบบที่หลากหลายและสอดคล้องกับความต้องการของบุคลากร

หลักสูตร

ความหมายของหลักสูตร

หลักสูตรถือได้ว่าเป็นแม่บทและหัวใจของการศึกษา เป็นสิ่งกำหนดทิศทางในอันที่จะให้ผู้เรียน หรือคนในสังคมนั้นเปลี่ยนแปลงไปในรูปใด หรือเป็นคนที่มิลักษณะอย่างไร หลักสูตรจะแปลความมุ่งหมายของการศึกษาออกเป็นภาคปฏิบัติ สำหรับครูและนักเรียนจะได้ใช้ในการเรียนการสอนต่อไป หลักสูตรจะบอกถึงความมุ่งหมายของรายวิชาที่กำหนดให้นักเรียน รวมทั้งเนื้อหาและประสบการณ์ที่สมควรจัดในแต่ละวิชา ได้มีนักการศึกษาหลาย ๆ ท่านได้ให้คำจำกัดความของคำว่า "หลักสูตร" ไว้ดังนี้

สุมิตร คุณานุกร (2518) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หมายถึง โครงการประมวลความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายที่โรงเรียนจัดให้กับนักเรียน ไม่ว่าจะภายในหรือภายนอกโรงเรียนก็ตาม เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาไปตามความมุ่งหมายที่กำหนดไว้

บันลือ พดุกษะวัน (2522) กล่าวว่า หลักสูตรหมายถึง กิจกรรมและประสบการณ์ที่ทางโรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียนแต่ละระดับ แต่ละชั้นตามระยะเวลาที่กำหนด โดยประกอบด้วยเนื้อหา กิจกรรมและประสบการณ์อันเนื่องมาจากเนื้อหา

พนัส หันนาคินทร์ (2524) ได้กล่าวว่า หลักสูตร หมายถึง ประสบการณ์ทั้งหมดที่นักเรียนจะพึงได้รับภายใต้การนำของครู หรือ โรงเรียน ทั้งนี้เพื่อมุ่งหวังที่จะเกิดความงอกงามในด้านต่าง ๆ แก่นักเรียนทั้งกาย อารมณ์ และสังคม

นพพงษ์ บุญจิตราคุณย์ (2525) กล่าวว่า หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ทั้งหลายที่โรงเรียนจัดให้นักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ มีทักษะ เกิดความคิด และทัศนคติที่ดีอันจำเป็นต่อการดำรงชีวิต

ภิญโญ สาร (2526) ให้ความเห็นว่า หลักสูตรหมายถึง บรรดาประสบการณ์ต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียนตามระดับชั้นตามความต้องการ ความสนใจตามวัยของนักเรียน และตามความต้องการของสังคม รวมทั้งประสบการณ์ที่จัดขึ้นทั้งภายในโรงเรียนและภายนอกโรงเรียนตามปกติในโรงเรียน

Good (1972 อ้างถึงใน จตุรนต์ ศิริวัฒน์, 2530) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ 3 ประการดังนี้คือ หลักสูตรคือเนื้อหาของหมวดวิชาใดวิชาหนึ่ง หลักสูตรคือ โปรแกรมการศึกษาที่กำหนดเค้าโครงการเรียน ซึ่งประกอบด้วยรายวิชาต่าง ๆ และหลักสูตรคือ โปรแกรมการศึกษาที่ประกอบด้วยเค้าโครงเนื้อหาวิชาส่วนหนึ่ง และการจัดประสบการณ์อีกส่วนหนึ่ง

จากความหมายของหลักสูตรที่นักการศึกษาได้กล่าวแล้วนั้นสรุปได้ว่า หลักสูตรก็คือ บรรดากิจกรรมทางการศึกษาทั้งหมดที่สถานศึกษาจัดขึ้นเพื่อผู้เรียนจะได้ถือเป็นแนวปฏิบัติ โดยมุ่งให้เกิดประสบการณ์ทางการศึกษา เพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ที่วางเอาไว้ และก่อให้เกิดประสิทธิภาพแก่ผู้เรียนและสังคม โดยส่วนรวม

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

ความคาดหวังของหลักสูตร

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) มีความคาดหวังให้ผู้เรียน คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และทำงานอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถ

พัฒนาคุณภาพชีวิตให้พร้อมที่จะทำประ โยชน์กับสังคมตามบทบาทหน้าที่ของตน ในการนี้จะต้อง
ปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะในด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. การพัฒนาคน ได้แก่ มีความรู้พื้นฐาน มีสุขภาพกายใจสมบูรณ์ แก้ปัญหาเป็น
เสียสละ และมุ่งพัฒนา
2. การพัฒนาอาชีพ ได้แก่ การทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ รักการทำงานและทำงาน
เป็น
3. การพัฒนาสังคม ได้แก่ การปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อบ้าน ชุมชน ประเทศ และ
โลก

จุดเน้นของหลักสูตร

1. จัดการเรียนรู้การสอนเป็นกระบวนการ

จัดให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้และเกิดทักษะในกระบวนการต่าง ๆ เพื่อที่จะนำความรู้
และประสบการณ์ที่ได้จากการเรียน ไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต จะต้องสอนให้ผู้เรียนได้ฝึก
ปฏิบัติจริง จนเกิดทักษะและเกิดความรู้ที่นำไปปฏิบัติ กระบวนการต่าง ๆ ที่จะต้องปลูกฝังให้
เกิด เช่น กระบวนการคิด กระบวนการแก้ปัญหา กระบวนการวิทยาศาสตร์ กระบวนการแสวงหา
ความรู้ กระบวนการจัดการ และกระบวนการกลุ่ม เป็นต้น

เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ทักษะ
และกระบวนการต่าง ๆ ครูจำเป็นต้องเปลี่ยนพฤติกรรมการสอนที่ฝึกให้ผู้เรียนมีนิสัยในการใช้
ทักษะกระบวนการในการแสดงออกทุก ๆ ด้าน กระบวนการดังกล่าวมี 9 ขั้นตอน คือ ตระหนักใน
ปัญหาและความจำเป็น คิดวิเคราะห์วิจารณ์ สร้างทางเลือกหลากหลาย ประเมินและเลือกทางเลือก
กำหนดและลำดับขั้นตอนการปฏิบัติ ปฏิบัติด้วยความซื่อสัตย์ ประเมินระหว่างทางเลือก ปรับปรุง
ให้ดีขึ้นอยู่เสมอ และประเมินผลรวมเพื่อให้เกิดความภูมิใจ ในการจัดการเรียนการสอนอาจจัดให้
ครบทั้ง 9 ขั้นตอนหรือปรับให้เหมาะสมตามลักษณะของจุดประสงค์ของแต่ละกลุ่มประสบการณ์
ได้ (สงวน ลักษณะ, 2533)

2. การส่งเสริมให้ท้องถิ่นพัฒนาหลักสูตร

การพัฒนาหลักสูตรต้องคำนึงถึงความหลากหลายของท้องถิ่น ซึ่งแตกต่างกัน
ทั้งทาง ฝั่งแนวเชื่อมทางระบบชาติ เศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นหลักสูตรจึงเปิดโอกาสให้ท้องถิ่น
จัดทำรายละเอียดในส่วนที่เป็นของท้องถิ่นได้ตามเกณฑ์ที่กระทรวงกำหนด เพื่อให้ผู้เรียนได้รับ
ประโยชน์จากการเรียนรู้จากท้องถิ่นของตน และเพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรู้และความผูกพันกับ
ท้องถิ่นของตนเองด้วย

3. จัดการเรียนการสอนตามแนวค่านิยมการของหลักสูตร

การกำหนดแนวค่านิยมการเพื่อให้สถานศึกษาใช้เป็นแนวทางที่จะจัดการเรียนการสอนให้ประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย โดยมีจุดเน้น 2 ประการ คือ จัดการเรียนการสอนโดยเน้นการเรียนรู้ที่มีต่อผู้เรียนให้มากที่สุด จัดการเรียนการสอนให้ยืดหยุ่นได้ตามเงื่อนไขและสภาพความต้องการของท้องถิ่น

โครงสร้างของหลักสูตร

โครงสร้างเป็นหมวดประสบการณ์ที่จัดให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้มี 5 กลุ่มดังนี้

คณิตศาสตร์

กลุ่มที่ 1 กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ ประกอบด้วย ภาษาไทยและคณิตศาสตร์

กลุ่มที่ 2 กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ว่าด้วยกระบวนการแก้ปัญหาของชีวิตและสังคม โดยเน้นทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อความดำรงอยู่และการดำเนินชีวิตได้

กลุ่มที่ 3 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ว่าด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวกับการสร้างเสริมนิสัย ค่านิยม เจตคติและพฤติกรรม เพื่อนำไปสู่การมีบุคลิกภาพที่ดี

กลุ่มที่ 4 กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ ว่าด้วยประสบการณ์ทั่วไปในการทำงานและความรู้พื้นฐานในการประกอบอาชีพ

กลุ่มที่ 5 กลุ่มประสบการณ์พิเศษ ว่าด้วยกิจกรรมตามความสนใจของผู้เรียน สำหรับกลุ่มประสบการณ์พิเศษ ในชั้น ป.5-6 โรงเรียนอาจเลือกจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความรู้และทักษะ ในกลุ่มประสบการณ์ทั้ง 4 หรือเลือกจัดกิจกรรมอื่น ๆ ตามความสนใจของผู้เรียน เช่น ภาษาอังกฤษเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน ทั้งนี้อาจเลือกจัดหลาย ๆ กิจกรรมก็ได้

เวลาเรียน

ตลอดหลักสูตรประถมศึกษาใช้เวลาเรียนประมาณ 6 ปี แต่ระดับการศึกษาควรมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 40 สัปดาห์ ในหนึ่งสัปดาห์ต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 25 ชั่วโมง หรือ 75 คาบ ซึ่งกำหนดให้คาบละ 20 นาที ทั้งนี้เมื่อรวมกันแล้วต้องไม่ต่ำกว่า 200 วัน และไม่ต่ำกว่า 1,000 ชั่วโมง และสำหรับชั้น ป. 5-6 นั้นให้เพิ่มเวลาในการจัดกิจกรรมตามความสนใจของผู้เรียนในกลุ่มประสบการณ์พิเศษอีกไม่ต่ำกว่า 200 ชั่วโมง (กรมวิชาการ, 2534)

การนำหลักสูตรไปใช้

หลักสูตรเปรียบเสมือนเครื่องกำหนดทิศทางของการเรียนการสอน ดังนั้นผู้บริหารโรงเรียนและครูจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรเป็นอย่างดี และสามารถนำหลักสูตรไปใช้ให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่หลักสูตรกำหนด ซึ่งการนำหลักสูตรไปใช้จะประกอบไปด้วยกระบวนการที่สำคัญคือ การบริหารและบริการหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน และการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้หลักสูตร (สันต์ ธรรมปารุง, 2527)

การบริหารและบริการหลักสูตร

เป็นการบริหารการใช้หลักสูตรในด้านการจัดบุคลากร การเตรียมบุคลากร การบริหารและบริการวัสดุหลักสูตร และการบริการหลักสูตร เพื่อให้สามารถนำหลักสูตรไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การจัดบุคลากรเข้าสอน

การจัดบุคลากรเข้าสอนเป็นงานของหน่วยงานผู้ใช้หลักสูตร ซึ่งโดยทั่วไปจะเป็นงานของผู้บริหารสถานศึกษา การจัดบุคลากรเข้าสอนจำเป็นต้องคำนึงถึงความรู้ความสามารถ ตลอดจนความสนใจของบุคลากรแต่ละคน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ใช้หลักสูตรมีโอกาสใช้ศักยภาพของตนให้เป็นประโยชน์ต่อการนำหลักสูตรมากที่สุด (สังข์ อุตระนันท์ ฮ้างอิงใน มณฑิรา ชนะสิทธิ์, 2539) ซึ่งในการดำเนินงานจัดบุคลากรเข้าสอนนั้น ปรีชาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535) ได้กล่าวถึงวิธีการดำเนินงานไว้ ดังนี้

เพิ่ม

1. สำรวจความพร้อมของบุคลากรก่อนเปิดหลักสูตรใหม่ หรือเปิดแผนการสอน
2. สำรวจภาระงานของบุคลากร
3. สำรวจคุณสมบัติของบุคลากร
4. จัดบุคลากรเข้าสอนตามความพร้อมซึ่งได้แก่
 - 4.1 จัดตามวุฒิการศึกษา
 - 4.2 จัดตามความสนใจและความอดทน
 - 4.3 จัดตามความเชี่ยวชาญและประสบการณ์

การเตรียมบุคลากร

ครูหรือผู้สอนนับได้ว่าเป็นบุคลากรที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้การจัดการเรียนการสอนประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลว เพราะเป็นผู้นำหลักสูตรไปใช้ในห้องเรียนกับผู้เรียนจริง ๆ ดังนั้นก่อนที่จะนำหลักสูตรไปใช้ จะต้องเตรียมครูให้พร้อมทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร ทักษะในการใช้หลักสูตร และเจตคติที่ดีต่อหลักสูตร (ธารง บัวศรี, 2531)

สำหรับวิธีการเตรียมบุคลากรนั้น สัจจ อุตหรานันท์ (2527) ได้กล่าวไว้สอดคล้องกับ ธารง บัวศรี (2531) และปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535) ว่าสามารถดำเนินการได้โดยการประชุมชี้แจง การอบรม การประชุมสัมมนา การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการเผยแพร่ทางเอกสาร

การบริหารและบริการวัสดุหลักสูตร

วัสดุหลักสูตร หมายถึง เอกสารหลักสูตร และสื่อการเรียนการสอนทุกชนิดที่จัดทำขึ้น เพื่อให้ความสะดวกและช่วยเหลือครูให้สามารถใช้หลักสูตรได้ถูกต้อง วัสดุหลักสูตรจึงมีความสำคัญและส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการใช้หลักสูตรโดยตรง (สัจจ อุตหรานันท์, 2527) ดังนั้นหน่วยงานและโรงเรียนจึงจำเป็นต้องมีวัสดุหลักสูตร และระบบบริหาร บริการ ซึ่งกรมวิชาการ (2535) ได้กล่าวถึงขั้นตอนในการบริหารและบริการวัสดุหลักสูตรไว้ ดังนี้

1. ครูวิเคราะห์และตรวจสอบความต้องการวัสดุหลักสูตร แล้วแจ้งให้โรงเรียนทราบ
2. โรงเรียนรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ความต้องการของครู แยกประเภทเป็นสิ่งที่ต้องการจัดหาและจัดซื้อ
3. โรงเรียนส่งข้อมูลดังกล่าวไปยังหน่วยงานที่ให้บริการ ได้แก่ ชำนาญ จังหวัด สำหรับสิ่งที่จัดซื้อโดยใช้งบประมาณ ส่วนสิ่งที่ต้องจัดหาซึ่งได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน นวัตกรรมการสอน ฯลฯ ที่เป็นของท้องถิ่นให้ส่งไปยังศูนย์วิชาการ ระดับกลุ่มโรงเรียน ศูนย์วิชาการจังหวัด และเขตการศึกษา
4. หน่วยงานที่ให้บริการตามข้อ 2.3 วิเคราะห์ข้อมูลและดำเนินการผลิตหรือจัดทำตามความต้องการ แล้วนำไปบริการ โรงเรียนหรือหน่วยปฏิบัติ
5. หน่วยงานตามข้อ 2.3 ซึ่งได้แก่ เขตการศึกษาและจังหวัด ส่งข้อมูลไปยังกรมวิชาการ เพื่อขอบริการในกรณีที่ไม่สามารถจัดบริการให้หน่วยปฏิบัติได้
6. กรมวิชาการวิเคราะห์ข้อมูล และดำเนินการช่วยเหลือตามบทบาทหน้าที่

การบริการหลักสูตร

การบริการหลักสูตรในโรงเรียน ได้แก่ การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่ผู้ใช้หลักสูตร เช่น การบริการห้องสอนวิชาเฉพาะ การบริการเกี่ยวกับห้องสมุด บริการเกี่ยวกับเครื่องมือวัดและประเมินผล ซึ่งผู้บริหารโรงเรียนควรได้พยายามจัดทำหรือจัดหาแหล่งวิชาการต่าง ๆ ทั้งจากบุคคลและหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์และสะดวกแก่ผู้ใช้หลักสูตร (สัจจอุทรานันท์, 2527)

การจัดการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอนเป็นกระบวนการสำคัญของการนำหลักสูตร ไปใช้ หลักสูตรประถมศึกษา ทุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้กำหนดแนวดำเนินการในการจัดการเรียนการสอนไว้ ดังนี้ (กรมวิชาการ, 2535)

1. จัดการเรียนการสอนให้ยึดหยุ่นตามเหตุการณ์และสภาพท้องถิ่น โดยให้ท้องถิ่นพัฒนาหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นตามความเหมาะสม
2. จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ให้สอดคล้องกับความสนใจและสภาพของชีวิตจริงของผู้เรียนและให้โอกาสเท่าเทียมกันในการพัฒนาตนเองตามความสามารถ
3. จัดการเรียนการสอนให้มีความสัมพันธ์ เชื่อมโยง หรือบูรณาการ ทั้งภายในกลุ่มประสบการณ์ และระหว่างกลุ่มประสบการณ์ให้มากที่สุด
4. จัดการเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล และสร้างสรรค์ และกระบวนการกลุ่ม
5. จัดการเรียนการสอนโดยให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริงให้มากที่สุด และเน้นให้เกิดความคิดรวบยอดในกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ
6. จัดให้มีการศึกษา ติดตาม และแก้ไขข้อบกพร่องของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง
7. ให้สอดคล้องการอบรมด้านจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ ในการจัดการเรียนการสอน และกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ
8. ในการเตรียมสร้างค่านิยมที่ระบุไว้ในจุดหมาย ต้องปลูกฝังค่านิยมที่เป็นพื้นฐาน เช่น ขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน มีวินัย รับผิดชอบ ฯลฯ ความรู้ไปด้วย
9. จัดสภาพแวดล้อมและสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการปฏิบัติจริงของผู้เรียน

ในการจัดการเรียนการสอน ให้บรรลุผลตามแนวดำเนินการดังกล่าว ครูผู้สอนควรดำเนินการ ดังนี้

การจัดทำแผนการสอน

แผนการสอน หรือบันทึกการสอน (Lesson Plan) หมายถึง แผนซึ่งกำหนดขั้นตอนการสอนที่ครุมุ่งหวังจะให้ผู้เรียนได้เกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ในเนื้อหาและประสบการณ์หน่วยใดหน่วยหนึ่งตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ (ชัยขงค์ พรหมวงศ์, 2532) เป็นการขยายรายละเอียดไปสู่การปฏิบัติ โดยการกำหนดกิจกรรมและคาบเวลาไว้อย่างชัดเจนสามารถนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งจะช่วยให้เกิดความสะดวกแก่ครูผู้สอนในการดำเนินการสอน และให้ความสะดวกแก่ผู้บริหารศึกษานิเทศก์ ในการแนะนำติดตามผลการเรียนการสอน อีกทั้งยังเป็นแนวทางสร้างข้อสอบเพื่อประเมินผลการเรียนการสอนให้ครอบคลุมกับเนื้อหาที่ได้สอนไปแล้ว (สัจจ อุทรานันท์, 2527) แผนการสอนที่จัดทำขึ้นสามารถจำแนกได้ 3 ประเภท คือ

1. แผนการสอนระดับหน่วยประสบการณ์
2. แผนการสอนระดับหน่วย
3. แผนการสอนระดับบทเรียน

(ชัยขงค์ พรหมวงศ์, 2532 ; กาญจนา คุณารักษ์, 2527)

ในการจัดทำแผนการสอน ชัยขงค์ พรหมวงศ์ (2532) ได้เสนอรูปแบบของแผนการสอน เป็น 2 รูปแบบ คือ

1. แผนการสอนแบบเรียงหัวข้อ เป็นแผนการสอนที่เขียนเรียงลำดับตามหัวข้อที่กำหนดโดยไม่มีตาราง
2. แผนการสอนแบบกิ่งเรื่องหัวข้อกิ่งตาราง หรือกิ่งตารางเป็นแผนการสอนที่เสนอข้อความตามหัวข้อส่วนหนึ่งและเข้าตารางส่วนหนึ่ง

สำหรับหลักในการจัดทำแผนการสอน วิชัย วงษ์ใหญ่ (2537) ได้กล่าวถึงการจัดทำแผนการสอนที่ลืไว้ ดังนี้

1. มีความมุ่งหมายของแต่ละบทเรียน เพื่อเป็นแนวทางในการประเมินผล
2. คำนึงถึงธรรมชาติ ความต้องการ ความสนใจของผู้เรียนและระยะเวลาของการเรียนแต่ละครั้ง
3. มีกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ของผู้เรียนอันเป็นหนทางไปสู่การสรุปเป็นความคิดรวบยอด หลักการ และการแก้ปัญหาต่อไป
4. เลือกวิธีสอนแบบต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสมกับบทเรียนและวัยเรียนของผู้เรียน
5. คำนึงแหล่งทรัพยากร เพื่อสะดวกในการจัดหาวัสดุประกอบการเรียนและจัดวิทยาการให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นของโรงเรียน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การจัดการเรียนการสอน ประสพผลสำเร็จ บรรลุตามวัตถุประสงค์ สิริวรรณ สุวรรณอาภา (2534) ได้แบ่งกิจกรรมการเรียนการสอนออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. กิจกรรมการเรียนการสอนที่ยึดครูเป็นศูนย์กลาง

กิจกรรมประเภทนี้ครูผู้สอนจะเป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติกิจกรรม โดยเริ่มจากการเป็นผู้วางแผนการเรียนการสอน และเป็นผู้นำในขณะที่ปฏิบัติกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน แต่ก็มิได้หมายความว่า ผู้เรียนจะไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมเลย ผู้เรียนยังคงมีโอกาสปฏิบัติกิจกรรมภายใต้การนำของผู้สอน

2. กิจกรรมการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

กิจกรรมประเภทนี้ผู้เรียนเป็นแกนกลางในการประกอบกิจกรรม ส่วนครูจะทำหน้าที่ประสานงาน คอยส่งเสริมให้ผู้เรียนร่วมกิจกรรม ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างปฏิบัติกิจกรรม และทำให้บรรยากาศการเรียนการสอนดำเนินไปด้วยดี ซึ่งกิจกรรมการเรียนการสอนประเภทนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1 กิจกรรมการเรียนการสอนที่ยึดกลุ่มผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

2.2 กิจกรรมการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นรายบุคคล

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้กำหนดจุดเน้นของหลักสูตรให้ครูผู้สอนจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยให้ผู้เรียนใช้ทักษะกระบวนการ 9 ขั้น ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

1. ตระหนักในปัญหาและความจำเป็น
2. คิดวิเคราะห์วิจารณ์
3. สร้างทางเลือกอย่างหลากหลาย
4. ประเมินและเลือกทางเลือก
5. กำหนดและดำเนินขั้นตอนการปฏิบัติ
6. ปฏิบัติด้วยความซื่อสัตย์
7. ประเมินผลระหว่างปฏิบัติ
8. ปรับปรุงให้ดีขึ้นอยู่เสมอ
9. ประเมินผลรวมเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจ

ไชยยศ เรืองสุวรรณ (2533) ได้กล่าวถึง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพไว้ดังนี้

1. ควรสอดคล้องและตอบสนองกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียน
2. ควรคำนึงถึงเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียนและประสบการณ์เดิม
ของผู้เรียน

3. ต้องเป็นกิจกรรมที่พัฒนาผู้เรียนตามจุดมุ่งหมายการเรียนรู้การสอนทั้ง 3 ด้าน
คือ ทักษะพิสัย จิตพิสัย ทักษะพิสัย
4. ควรเป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนได้มีส่วนร่วม หรือลงมือปฏิบัติอย่างทั่วถึง
5. ควรเป็นกิจกรรมที่ใช้เวลาเหมาะสม
6. ควรเป็นกิจกรรมที่มีหลายรูปแบบ
7. ควรเป็นกิจกรรมที่ผู้สอนสามารถประเมินผลการปฏิบัติได้
ศุมน อมรวิวัฒน์ และ สมพงษ์ จิตระดับ (2530) ได้กล่าวถึงลักษณะกิจกรรมการ
เรียนการสอนที่ดีไว้ ดังนี้

1. ควรเป็นไปเพื่อพัฒนาความเจริญทุกด้านให้แก่ผู้เรียน
2. ควรเร้าให้ผู้เรียนได้แสดงออกและมีส่วนร่วม
3. ควรให้โอกาสและเห็นความสำคัญของนักเรียนทุกคนในชั้นเรียน
4. ควรฝึกฝนวิธีการแสวงหาความรู้ และวิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเองของนักเรียน
5. ควรมีบรรยากาศที่รื่นรมย์ สนุกสนาน และเป็นกันเอง

สื่อการเรียนการสอน

สื่อการเรียนการสอนเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพ และ
สมบูรณ์ยิ่งขึ้น สื่อการเรียนการสอนเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาที่
ช่วงความสนใจของเด็กอยู่ในระยะสั้น ๆ สื่อการเรียนการสอนจะช่วยให้เด็กได้เรียนอย่างสนุก
สนานไม่เบื่อหน่ายต่อการเรียน เร้าให้เด็กมีความสนใจในการเรียน เป็นเครื่องมือที่ครูช่วยให้เด็ก
เกิดการเรียนรู้ได้เร็วและมากที่สุด

ชัยรงค์ พรหมวงษ์ และคณะ (2521) และ กิติมา ปรีดีคิด (2532) กล่าวสอดคล้องกันว่า สื่อการเรียนการสอน หมายถึง วัสดุ อุปกรณ์และวิธีประกอบการสอน เพื่อให้เป็นสื่อ
กลางในการสื่อความหมายที่ผู้สอนประสงค์จะส่งหรือถ่ายทอดไปยังผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ
ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

1. สิ่งสิ่งเปลืองต่าง ๆ ที่เรียกว่า “วัสดุ” ได้แก่ รูปภาพ แผนที่ ฟอร์ดค แบบเรียน
เป็นต้น

2. เครื่องมือที่มีความคงทนถาวร ซึ่งเรียกว่า “อุปกรณ์” ได้แก่ กระดานคำ โต๊ะเก้าอี้ เครื่องฉาย เครื่องเสียงต่าง ๆ

3. กระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งวิธีการใช้วัสดุอุปกรณ์และกระบวนการที่เป็นอิสระ คือ ไม่ต้องใช้วัสดุอุปกรณ์อย่างใดเลย เช่น การฟังวิทยากร การศึกษานอกสถานที่ เป็นต้น

ไต่ถามบรรณ ขยสมบัติ (2524) ได้แบ่งสื่อการสอนออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

1. วัสดุฉายเส้น ได้แก่ กระดานคำ แผนที่ แผนภูมิ แผนภาพ

2. วัสดุพิมพ์ ได้แก่ วัสดุจำลอง ของจริง ของตัวอย่าง และของในพิพิธภัณฑ์ของ

โรงเรียน

3. โสตวัสดุ ได้แก่ ระบบขยายเสียง แผ่นเสียง เครื่องอัดเสียง และวิทยุ เป็นต้น

4. ภาพนิ่ง ได้แก่ รูปภาพ ภาพเขียน และภาพถ่าย

5. กิจกรรม ได้แก่ การแสดงนิทรรศการ การสาธิต การทดลอง และการศึกษา

นอกสถานที่

6. หนังสือ และสิ่งพิมพ์ทุกชนิด

ในด้านประโยชน์ของสื่อการเรียนการสอน สมหญิง ถิ่นศิริ (2521) ได้สรุปผลการวิจัยของนักการศึกษาทั้งในและต่างประเทศ เกี่ยวกับประโยชน์ของสื่อการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

1. ช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้ดีขึ้นอย่างแน่นอน

2. ช่วยให้ผู้เรียนจดจำเรื่องต่าง ๆ ได้มากขึ้นและจำได้นาน

3. ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและช่วยให้กระทำกิจกรรมด้วยตนเอง

4. คุณลักษณะที่เป็นรูปธรรมและเป็นจริง ช่วยให้นักเรียนเข้าใจความหมายในสิ่งนั้นได้กว้างขวางและเป็นแนวทางที่จะช่วยให้เข้าใจสิ่งอื่น ๆ ได้ดียิ่งขึ้นด้วย

5. ช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้ทันทีและเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น

6. ช่วยลดคำตอบหรือคำบรรยายที่เป็นคำพูดของครูผู้สอน

7. ช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้เร็วและมากยิ่งขึ้น

8. การใช้สื่อการสอนเป็นประจำสามารถเปลี่ยนแนวคิดและทัศนคติของผู้เรียนได้

9. ช่วยส่งเสริมการคิดและการแก้ปัญหา

10. ช่วยเร่งทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียน

การวัดและประเมินผล

การวัดและประเมินผล เป็นกระบวนการที่สำคัญในการจัดการเรียนการสอน เป็นข้อมูลย้อนกลับที่จะสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการและความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของผู้เรียน ว่าบรรลุตามจุดประสงค์ของการสอนและความมุ่งหมายของหลักสูตรหรือไม่ (กาญจนา คุณารักษ์, 2527)

การวัดผลเป็นกระบวนการที่จะให้ได้มาซึ่งปริมาณจำนวนหนึ่ง อันมีความหมายแทนขนาดสมรรถภาพนามธรรมชาติที่นักเรียนมีอยู่ (ชวาท แพร่ตฤณ, 2509) โทศาด หวังพานิช (2526) ได้กล่าวถึง ลักษณะการวัดผลเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. การวัดผลแบบอิงเกณฑ์ เป็นการตรวจสอบความสามารถในการเรียนรู้ของผู้เรียนว่ามีพฤติกรรมและคุณลักษณะต่าง ๆ ถึงระดับเป้าหมายที่ต้องการหรือไม่ มากน้อยเพียงใด เป็นการเปรียบเทียบความสามารถของผู้เรียนกับเกณฑ์ที่วางไว้ เพื่อที่จะปรับปรุงการเรียนการสอน

2. การวัดผลแบบอิงกลุ่ม เป็นการตรวจสอบความสามารถในการเรียนรู้ของผู้เรียน เปรียบเทียบกับนักเรียนส่วนใหญ่ เพื่อที่จะสรุปผลการเรียน

สำหรับวิธีการวัดผลนั้น ชวาท แพร่ตฤณ (2509) ได้กล่าวไว้ว่าสามารถดำเนินการได้หลายวิธีการ ดังนี้

1. การทดสอบ
2. การจัดอันดับ
3. การสังเกต
4. การสัมภาษณ์
5. การบันทึกย่อและระเบียนสะสม
6. สังคมมิติ
7. การให้ปฏิบัติและการนำไปใช้
8. การศึกษารายบุคคล
9. การให้สร้างจินตนาการ

โทศาด หวังพานิช (2526) ได้กล่าวถึงการดำเนินการวัดผลไว้ 3 ระยะคือ

1. การวัดผลก่อนเรียนเป็นการวัดผลเพื่อสำรวจความพร้อมของผู้เรียนว่ามีพฤติกรรม ความสามารถ ประสบการณ์เดิมอย่างไร

2. การวัดผลระหว่างสอน เป็นการวัดเพื่อค้นหาข้อบกพร่องหรือสิ่งที่เป็นอุปสรรคในการเรียนของผู้เรียน เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องนั้น ๆ

3. การวัดผลหลังการสอน เป็นการวัดเพื่อสรุปผลการเรียน ว่าบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด

การประเมินผล เป็นกระบวนการที่ครูนำรายการที่ทราบจากการวัดไปใช้ในการวินิจฉัย สืบราคาคุณค่า (ชาวต แพร์คฤต, 2509) ซึ่งต่อเนื่องจากการเรียนการสอน กาญจนา คุณารักษ์ (2527) ได้กล่าวไว้ว่า การประเมินผลมี 2 ประเภท คือ

1. การประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน เป็นการประเมินโดยการตรวจสอบความรู้พื้นฐานและทักษะเบื้องต้นของผู้เรียน เพื่อนำไปใช้ในการวางแผนการสอน และเป็น การประเมินผลการเรียนรู้อันผู้เรียนกับจุดประสงค์ที่วางไว้ เพื่อนำไปใช้ในการปรับปรุงการเรียน การสอนของผู้เรียน และการสอนของครู

2. การประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียน เป็นการประเมินผลเพื่อนำผลไปใช้ในการตัดสินผลการเรียนกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ซึ่งมีการประเมินผลระหว่างเรียน และปลายภาคเรียน ในการประเมินผลการเรียน กรมวิชาการ (2534) ได้กำหนดวิธีการประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน ไว้ดังนี้

1. แจ้งให้นักเรียนทราบจุดประสงค์การเรียนรู้ วิธีการประเมินผล เกณฑ์การผ่าน จุดประสงค์การเรียนรู้ และเกณฑ์การผ่านประเภทการก่อนทำการสอน

2. ก่อนจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ผู้สอนจะต้องประเมินผลก่อนเรียนเพื่อ ตรวจสอบความรู้พื้นฐาน และทักษะเบื้องต้นของผู้เรียน

3. ระหว่างภาคเรียน ให้ผู้สอนประเมินผลการเรียนของนักเรียนเป็นระยะ ๆ ตาม จุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้ในสมุดประจำชั้น เพื่อพัฒนาการเรียนของนักเรียน และเพื่อ ประเมินผลการผ่านจุดประสงค์

4. เมื่อถึงปลายภาคเรียน หลังจากจบกระบวนการเรียนการสอนทุกกิจกรรมแล้ว ให้มีการประเมินผลการเรียนปลายภาค โดยให้เลือกประเมินเฉพาะจุดประสงค์ที่สำคัญให้ครอบคลุมทั้งด้าน ทักษะนิสัย จิตพิสัย และเน้นกระบวนการเพื่อตรวจสอบความรู้ความสามารถ ตามที่ กำหนดไว้ในภาคเรียนนั้น

การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

กิจกรรมเสริมหลักสูตร เป็นกิจกรรมที่โรงเรียนจัดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของการจัด ประสิทธิภาพให้กับผู้เรียนในโรงเรียนซึ่งแตกต่างหากจากหลักสูตร ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ได้ดียิ่ง ถ้าได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมเสริมหลักสูตร ทั้งนี้เพราะกิจกรรมในห้องเรียนไม่สามารถสนองความต้องการของนักเรียนได้อย่างครบถ้วน คืออาศัยกิจกรรมเสริมหลักสูตรเข้ามาเสริมเพื่อให้องค์

ประกอบของการเรียนบรรลุผลตามเป้าหมาย กิจกรรมเสริมหลักสูตรไม่เพียงแต่ส่งเสริมทางด้านวิชาการของเด็กเท่านั้น ยังส่งเสริมทักษะในด้านอื่นอีกด้วยเช่น การทำงานร่วมกัน การนำเอาความรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตจริง และเด็กได้เรียนด้วยความเพลิดเพลินอีกด้วย

นันทนา เทพบริรักษ์ (2526) ได้แบ่งกิจกรรมเสริมหลักสูตรของนักเรียนตามสถานที่จัด ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. กิจกรรมภายในโรงเรียน ได้แก่ ประเภทชุมนุมต่าง ๆ เช่น ชุมนุมภาษาอังกฤษ ชุมนุมกีฬา ชุมนุมห้องสมุดโรงเรียน ชุมนุมดนตรีไทย ชุมนุมผู้บำเพ็ญประโยชน์ ชุมนุมสหกรณ์ เป็นต้น และประเภทโครงการ เช่น โครงการอาหารกลางวัน โครงการประกวดห้องเรียน โครงการนิทรรศการทางวิชาการ

2. กิจกรรมภายนอกโรงเรียน ได้แก่ กิจกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา เช่น การถวายเทียนพรรษา การเวียนเทียน กิจกรรมทางวิชาการ เป็นต้น

กระทรวงศึกษาธิการ (2520) ได้จำแนกประเภทของกิจกรรมเสริมหลักสูตรออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ เช่นกัน ดังนี้

1. กิจกรรมบังคับ หมายถึง กิจกรรมที่มีประสิทธิภาพสูง สามารถจัดให้บังเกิดผลตามความมุ่งหมายได้ โรงเรียนต้องจัดกิจกรรมประเภทนี้ 3 กิจกรรม คือ กิจกรรมลูกเสือ หรือยุวกาชาด หรือเนตรนารี กิจกรรมศาสนา กิจกรรมวัฒนธรรมไทย

2. กิจกรรมควรเลือก หมายถึง กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมประเภทบังคับ หรือเป็นกิจกรรมอื่นที่จัดขึ้นเพื่อสนับสนุนให้ความมุ่งหมายของการจัดกิจกรรมนักเรียน มีผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น หรือเพื่อสนับสนุนส่งเสริมการเรียนการสอนในโรงเรียน กิจกรรมดังกล่าวนี้ให้โรงเรียนเลือกจากจำนวนกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้ โรงเรียนใดจะจัดกิจกรรมควรเลือกจำนวนเท่าใดนั้น ให้อยู่ในดุลยพินิจของหัวหน้าสถานศึกษา ซึ่งกิจกรรมที่โรงเรียนควรเลือก ได้แก่ กิจกรรมส่งเสริมวิชาการตามหมวดวิชาในหลักสูตร กิจกรรมผู้บำเพ็ญประโยชน์ กิจกรรมนันทนาการ กิจกรรมยุวกาชาด ยุวสหกรณ์ กิจกรรมอนุรักษวัฒนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กิจกรรมทัศนศึกษา และกิจกรรมส่งเสริมสินค้าไทย เป็นต้น

การส่งเสริมและสนับสนุนการใช้หลักสูตร

การประชาสัมพันธ์หลักสูตร

การประชาสัมพันธ์หลักสูตร นับเป็นกระบวนการที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการทำงานหลักสูตร ไปใช้ ทั้งนี้เพราะการประชาสัมพันธ์หลักสูตรเป็นวิธีการส่งเสริม

ความเข้าใจอันดีร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตรทุกฝ่าย เพื่อที่จะนำไปสู่ความร่วมมือในการสนับสนุนการใช้หลักสูตรตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคล (กรมวิชาการ, 2535)

การประชาสัมพันธ์หลักสูตรนั้นสามารถทำได้หลายวิธีขึ้นอยู่กับลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย งบประมาณ และเวลาหรือโอกาส ซึ่ง ช่าง บัณฑิต (2531) ได้กล่าวถึงวิธีการประชาสัมพันธ์หลักสูตรไว้ ดังนี้

1. การประชุมสัมมนา
2. การใช้สื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์
3. การออกเอกสารสิ่งพิมพ์ เช่น การออกแผ่นปลิว บทความ

การนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตร

การนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตร เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ในการให้คำแนะนำและชี้ช่องทางในลักษณะที่เป็นกันเองแก่ครูในอันที่จะปรับปรุงครูและสภาพการเรียนการสอน เพื่อให้ครูมีความรู้ความเข้าใจในหลักสูตรเป็นอย่างดี และสามารถใช้อย่างมีประสิทธิภาพ (กรมวิชาการ, 2535)

สัจจ อุทรานันท์ (2527) ได้กล่าวถึงการนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตรว่า โรงเรียนควรดำเนินการให้คำแนะนำ และช่วยเหลือแก่ครูผู้ใช้หลักสูตร เพื่อให้ครูได้ดำเนินการใช้หลักสูตรได้อย่างถูกต้อง ซึ่งจะต้องคำนึงถึงหลักสำคัญของการนิเทศคือต้องเป็นการให้คำแนะนำช่วยเหลือ ไม่ใช่เป็นการคอยตรวจสอบเพื่อจับผิดแต่ประการใด โดยลักษณะเช่นนี้ ผู้นิเทศจำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีกับผู้บริหารนิเทศ การดำเนินการนิเทศจะต้องดำเนินไปด้วยบรรยากาศแห่งความเป็นประชาธิปไตย และร่วมมือกัน

สำหรับวิธีการหรือกิจกรรมนิเทศ โรงเรียนอาจจะเลือกจัดให้เหมาะสม ได้แก่ การประชุม การฝึกอบรม การประชุมเชิงปฏิบัติการ การจัดปฐมนิเทศ การจัดชุมนุมหนังสือ การให้คำปรึกษาแนะนำ การสาธิตการสอน การไปเยี่ยมโรงเรียนอื่น การศึกษาค้นคว้าวิจัยทดลอง การจัดนิทรรศการ การให้ไปฝึกงาน การใช้กลุ่มสร้างเสริมคุณภาพ การสังเกตการสอน เป็นต้น (กรมวิชาการ, 2535)

กล่าวโดยสรุป หลักสูตรเปรียบเสมือนเครื่องกำหนดทิศทางของการเรียนการสอน ดังนั้นผู้บริหารโรงเรียนและครูจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรเป็นอย่างดี และสามารถนำหลักสูตรไปปฏิบัติให้เกิดแก่ผู้เรียนในโรงเรียน การสอนของครูเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดซึ่งเปรียบเสมือนหัวใจในการนำหลักสูตร ไปใช้ และการนำหลักสูตร ไปใช้เป็นขั้นที่สำคัญมาก เพราะ

ด้านนี้จะมีการพิจารณาว่าหลักสูตรไว้สวหยุดเพียงใดก็ตาม ถ้าการนำหลักสูตรไปใช้ไม่เป็นตามกระบวนการแล้วการนำหลักสูตรไปใช้ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ

งบประมาณ

ในการจัดการศึกษา โรงเรียนจะต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เป็นจำนวนมากอันได้แก่ ที่ดิน อาคารเรียน อาคารประกอบ วัสดุอุปกรณ์การศึกษาและครู เป็นต้น ทรัพยากรที่มีความสำคัญมากอีกประการหนึ่งคือทรัพยากรทางการเงิน ดังเช่น

โทมัส วรณศิริ (2519) ได้กล่าวไว้ว่า แหล่งเงินทุนที่นำมาใช้ในการศึกษาในปัจจุบันมาจากแหล่งต่าง ๆ ดังนี้คือ

1. จากงบประมาณแผ่นดินที่จัดสรรให้แก่ส่วนราชการต่าง ๆ โดยอาศัยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา
2. จากแหล่งเงินกู้ เป็นเงินกู้จากต่างประเทศ เพื่อการใช้จ่ายสำหรับโครงการพัฒนาที่ด้อยแรงรัดเป็นพิเศษ เช่น โครงการเงินกู้วิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา ส่วนมากจะอยู่ในรูปเพื่อซื้อสิ่งของให้เป็นไปตามรายการที่กำหนดไว้แต่ละโครงการ
3. เงินช่วยเหลือจากต่างประเทศ ส่วนมากจะอยู่ในรูปทุนการศึกษา ทุนวิจัย ทุนอุดหนุน ค่าใช้จ่ายของคณะที่ทำงาน ผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศ ที่ส่งเข้ามาปฏิบัติงานตามโครงการช่วยเหลือในประเทศไทย และคิดเป็นค่าวัสดุอุปกรณ์และสิ่งต่าง ๆ ที่ส่งเข้ามาเพื่อใช้ประโยชน์ทางการศึกษา เป็นต้น
4. จากค่าเล่าเรียนและเงินบำรุงการศึกษาที่เรียกเก็บจากนักเรียนโดยตรง เฉพาะที่เรียนโรงเรียนรัฐบาลไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน แต่กำหนดให้เสียค่าบำรุงการศึกษาซึ่งเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับจำนวนเงินทุนที่รัฐบาลออกให้แล้ว จะอยู่ในระหว่างร้อยละ 10-20 ของค่าใช้จ่ายรายหัวที่รัฐออกให้เท่านั้น
5. จากการบริหารของเอกชน องค์กร สมาคม สโมสร ธนาคาร และสถาบันระหว่างชาติ ส่วนมากจะอยู่ในรูปเงินทุนทางการศึกษา หรือมูลค่าของทรัพย์สินที่บริจาคเพิ่มขึ้น เพื่อให้เก็บประโยชน์ไปใช้ในการศึกษาหรือแบบเรียน วัสดุอุปกรณ์ หรือที่ดินที่บริจาคให้เป็นที่ตั้งของสถานศึกษา เป็นต้น

Fernando de Escondrillas (1967) ได้แบ่งแหล่งเงินทางการศึกษาออกเป็น 4 แหล่งดังต่อไปนี้

1. แหล่งเงินจากรัฐบาล ได้แก่ เงินที่ได้มาจากรัฐบาลส่วนกลาง จากจังหวัดหรือจากท้องถิ่น และรัฐบาลนำเงินนี้ไปใช้จ่ายทางการศึกษาโดยตรง

2. แหล่งเงินจากภาคธุรกิจ ได้แก่ จากเอกชน โดยเอกชนให้ความช่วยเหลือในด้านการศึกษา เช่น ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยหรือส่งเสริมให้มีบริการทางการศึกษาที่ศิษย์หรือมีการลงทุนทางการศึกษาโดยจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์ขึ้น

3. แหล่งเงินจากครอบครัว ได้แก่ เงินจากผู้ปกครอง โดยผู้ปกครองเสียดำใช้จ่ายต่าง ๆ เพื่อให้บุตรหลานได้รับบริการทางการศึกษา เช่น เงินค่าบำรุงการศึกษา ค่าเครื่องแต่งกาย ค่าหนังสือ เป็นต้น

4. แหล่งเงินจากภายนอก ได้แก่ เงินช่วยเหลือจากต่างประเทศ รวมทั้งความช่วยเหลือในด้านการส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยงานทางการศึกษา

กล่าวโดยสรุป งบประมาณที่นำมาใช้เพื่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนมาจากแหล่งเงินทุนจากแหล่งต่าง ๆ ซึ่งแหล่งเงินทุนที่แน่นอนและใหญ่ที่สุดที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษาคือ แหล่งเงินทุนจากรัฐบาล หรือจากเงินงบประมาณแผ่นดิน รองลงไปคือ จากแหล่งเงินกู้ จากค่าเล่าเรียน และเงินบำรุงการศึกษา ส่วนที่ได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ หรือจากองค์การและสถาบันนานาชาติ และจากการบริจาคนั้นถือว่าเป็นส่วนที่เสริมเท่านั้น เป็นรายได้ที่ไม่แน่นอนเหมือนที่ได้รับจากงบประมาณแผ่นดิน ซึ่งถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของทรัพยากรเพื่อการศึกษา (โพยมวรรณศิริ, 2519)

สภาพแวดล้อมทั่วไปของโรงเรียน

โรงเรียนมีสถานที่และสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนเป็นหลักในการจัดการเรียนการสอน แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าต้องเป็นสถานที่ที่อยู่ภายในโรงเรียนเท่านั้นที่สามารถจัดการเรียนการสอนได้ เพราะบางครั้งอาจจำเป็นต้องมีการเรียนการสอนนอกสถานที่บ้างตามความเหมาะสมของรายวิชา เช่น การฝึกภาคปฏิบัติในสถานประกอบการภายในชุมชน เป็นต้น ในการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้น สถานที่และสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนจึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ต้องคำนึงถึง ดังนั้นโรงเรียนประถมศึกษาจึงควรมีลักษณะและการจัดตั้งต่อไปนี้

ขนาด

โรงเรียนประถมศึกษาอาจแบ่งขนาดตามจำนวนเด็กนักเรียน คือ นักเรียนน้อยกว่า 120 คน จัดเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก สำหรับโรงเรียนขนาดกลางมีจำนวนนักเรียนระหว่าง 121-300 คน และโรงเรียนขนาดใหญ่มีเด็กนักเรียนตั้งแต่ 301 คนขึ้นไป (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2536)

สถานที่ตั้ง

โรงเรียนประถมศึกษาควรตั้งอยู่ในทำเลที่เป็นย่านชุมชน ไม่ควรไกลเกินกว่า 3 กิโลเมตร และไม่ควรถูกโดดห่างไกลชุมชน อันเป็นภัยต่อนักเรียนโดยตรง ถึงโตโครกและกองขยะ ซึ่งเป็นเหตุให้การแพร่กระจายเชื้อโรคมานักเรียนภายในโรงเรียน ถนนหรือทางรถไฟ หรือโรงงานอุตสาหกรรมที่ประกอบด้วยเครื่องจักร จะทำให้เกิดอุบัติเหตุกับนักเรียนได้ และก่อเหตุรำคาญด้านเสียงแก่นักเรียน นอกจากนี้ควรตั้งอยู่บนพื้นที่ค่อนข้างน้ำท่วมไม่ถึง และดินควรเป็นดินที่ชุ่มน้ำได้ง่าย (สายหยุด ฆมานนท์ และคณะ, 2521)

บริเวณโรงเรียน

โรงเรียนประถมศึกษาควรมีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ และไม่ควรมีน้อยกว่า 2 ไร่ (สุชาติ โสภมประจวบ, 2519) และเพิ่มเนื้อที่ตามจำนวนนักเรียน มีพื้นที่เรียบเป็นสนาม มีร่มไม้ใหญ่ ถ้ามีบ่อน้ำอยู่ภายในบริเวณจะต้องทำรั้วล้อมให้ปลอดภัย รอบโรงเรียนควรปลูกไม้ดอกไม้ประดับให้ร่มรื่นสวยงาม (เบญจมา แสงมณี, 2526)

อาคารเรียนและอาคารประกอบการ

โรงเรียนประถมศึกษาควรสร้างอาคารเรียนเป็นอาคารชั้นเดียว ถ้าใช้อาคารสองชั้นควรให้ชั้นบนโคงสูงประมาณ 15 เซนติเมตร อาคารควรมีระเบียงกว้าง ซึ่งเป็นประโยชน์มากในด้านใช้สอยและเหมาะสมกับประเทศร้อน (บุญชู สนั่นเสียง, 2528) นอกจากนี้อาคารเรียนควรหันหน้าไปทางทิศเหนือหรือทิศใต้ หากแสงแดดแดดเข้าห้องเรียนมากเกินไป ควรแก้ไขด้วยการปลูกต้นไม้ อาคารเรียนและภายในอาคารเรียนทาด้วยสีอ่อน ๆ ควรจัดตกแต่งบูรณะซ่อมแซมดูแลเอาใจใส่อยู่เสมอ ห้องส้วมเป็นอาคารประกอบสำคัญสำหรับโรงเรียนประถมศึกษา เพราะอาคารนี้เป็นแหล่งสอนสุขศึกษาและช่วยสร้างสุขนิสัยให้เด็กได้โดยตรง โรงอาหารและอาคารอเนกประสงค์ควรจัดให้มีขนาดเหมาะสมกับจำนวนเด็กนักเรียน (เกรียง เอี่ยมสกุล, 2510)

นอกจากนี้ รมช.ฯ แสงมณี (2530) ได้เสนอแนวทางการจัดสภาพแวดล้อมบริเวณโรงเรียนว่า ควรมีการจัดดังต่อไปนี้

1. สนามหญ้าตัดให้เรียบและกวาดอยู่เสมอเพื่อป้องกันสิ่งที่เป็นอันตรายต่อเด็ก
2. ต้นไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับมีประโยชน์มาก โดยเฉพาะต้นไม้ที่ให้ร่มเงาให้เด็กนั่งเล่น หรือครูอาจจะใช้เป็นที่เด่านิทาน และไม้ดอก ไม้ประดับควรปลูกเพื่อตกแต่งบริเวณโรงเรียนให้สวยงาม มองดูแล้วสดชื่นแจ่มใส เด็กจะได้สุขภาพจิตของต้นไม้และรักษารักษา
3. เครื่องเล่นสนาม มีเพื่อให้เด็กเล่นเป็นสัดส่วนในสนาม เครื่องเล่นแต่ละอย่างต้องตั้งให้ห่างกันพอสมควร และควรตั้งบนสนามหญ้าหรือที่นุ่มเพื่อป้องกันอันตรายในเวลาดัน
4. บ่อทราย มีประโยชน์มากในการเล่น ช่วยส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก เป็นความรู้พื้นฐานด้านคณิตศาสตร์และควรมีอุปกรณ์เล่นในบ่อทราย เช่น ถังเล็ก ๆ กระจับปี่ ฝาปิ๊บ และกะลา เป็นต้น
5. กรงสัตว์ ถ้าโรงเรียนทำได้ก็จะดี สัตว์เลี้ยงควรเป็นสัตว์เลี้ยงธรรมดา เช่น นก ไก่ เป็ด และ กระต่าย เพื่อให้เด็กได้มีโอกาสดูและให้อาหารสัตว์ เป็นการส่งเสริมด้านธรรมชาติศึกษาและความเมตตากรุณา

6. การทำสวน เป็นสิ่งสำคัญมากซึ่งโรงเรียนควรจัดเพื่อส่งเสริมให้เด็กรักต้นไม้ เช่น การปลูกพืชง่าย ๆ ได้แก่ ต้นหอม ผักชี ผักบุ้ง และถั่วงอกเป็นต้น หรือปลูกดอกไม้พื้นบ้าน เช่น ดอกบานไม่รู้โรย ดอกดาวเรือง และดอกแพงพวย เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป โรงเรียนประถมศึกษา ควรได้มีการจัดสิ่งแวดล้อมให้เกิดบรรยากาศที่ร่มรื่น สะอาด และมีเนื้อที่หรือบริเวณกว้างเพียงพอ ทั้งในอาคารและนอกอาคาร ตลอดจนมีอาคารประกอบการ และห้องพิเศษต่าง ๆ อย่างครบครัน จึงจะทำให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

บริการที่โรงเรียนจัดให้สำหรับนักเรียน

การจัดกระบวนการเรียนการสอน และการสร้างเสริมพัฒนาการของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาจะสัมฤทธิ์ผลตามความมุ่งหมายด้วยดีนั้น โรงเรียนจำเป็นต้องจัดบริการต่าง ๆ ไว้สำหรับบริการนักเรียนในโรงเรียน เพราะบริการเหล่านั้นจะช่วยทำให้การดำเนินการจัดการศึกษาเป็นไปด้วยความสะดวกเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และยังเป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี

ศูนย์ ออมรวิวัฒน์ (2526) ได้แบ่งประเภทของบริการที่โรงเรียนประถมศึกษาควรจัดไว้
บริการสำหรับนักเรียนในโรงเรียนออกเป็น 6 บริการ ได้แก่ บริการห้องสมุดโรงเรียน บริการสอน
ซ่อมเสริม บริการแนะแนว บริการทงสุขภาพอนามัย บริการจัดอาหารกลางวัน และบริการค้ำ
นันทนาการ

กระทรวงศึกษาธิการ (2526 อ้างถึงใน จินตนา วิศิษฎ์วงศ์, 2529) ได้กำหนดบริการที่
โรงเรียนประถมศึกษาควรพิจารณาจัดให้เด็กในโรงเรียนไว้ ดังนี้

1. การจัดอาหารกลางวันและอาหารว่าง
2. การช่วยเหลือนักเรียนเกี่ยวกับสื่อการเรียน
3. การช่วยเหลือนักเรียนยากจน
4. การจัดบริการเกี่ยวกับความปลอดภัยด้านต่าง ๆ เช่น
 - 4.1 จัดให้มีน้ำดื่มน้ำใช้ที่สะอาด
 - 4.2 จัดให้มีการปฐมพยาบาล อุปกรณ์และเครื่องเวชภัณฑ์
 - 4.3 จัดให้มีการปลูกฝี ฉีดวัคซีนป้องกันโรคติดต่ออย่างสม่ำเสมอ
 - 4.4 จัดให้มีครูดูแลความปลอดภัยของนักเรียนขณะอยู่ในโรงเรียน
 - 4.5 จัดให้มีเครื่องหมายจราจร เขตจอดรถรับ-ส่ง เขตจอดรถครู ตลอดจนช่องทางเดิน

เท้าของนักเรียนที่ปลอดภัย

- 4.6 จัดให้มีช่องทางข้ามถนนทั้งภายใน และภายนอกโรงเรียน
- 4.7 จัดให้มีที่พักรอสำหรับรถโดยสารผู้ปกครอง
5. จัดให้มีการชั่งน้ำหนัก วัดส่วนสูงเป็นรายเดือน
6. มีการตรวจสุขภาพอนามัยของนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ

ในการดำเนินการจัดบริการด้านต่าง ๆ ให้เป็นไปได้ด้วยความสะดวกเรียบร้อย และมี
ประสิทธิภาพสูงสุดตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ ผู้บริหาร และคณะครูในโรงเรียนจะต้องเรียนรู้
หลัก และวิธีการจัดบริการประเภทนั้น ๆ ก่อน ซึ่งในที่นี่จะกล่าวถึงเฉพาะบริการที่เกี่ยวข้องกับงาน
วิจัย ดังนี้

บริการห้องสมุดโรงเรียน

บริการห้องสมุดโรงเรียน เป็นบริการที่จำเป็นสำหรับกระบวนการจัดการเรียนการสอนใน
ระดับประถมศึกษา เพราะเด็กในระดับประถมศึกษาเป็นช่วงวัยที่ควรมีการปูพื้นฐานด้านต่าง ๆ ให้
แก่เด็ก เป็นต้นว่าการปลูกฝังให้เด็กมีนิสัยที่จะศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง รักการอ่าน และ

รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ทำให้เด็กได้มีประสบการณ์และความรู้กว้างขวาง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนของเด็กและชีวิตในอนาคต

วณิ รูปนวงศุสานติ (2521) และ วิรัช ศรีศุกถักถกษณาการ (2525) ได้กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการจัดห้องสมุดโรงเรียนประถมศึกษาไว้ว่า ห้องสมุดควรเป็นศูนย์กลางการอ่าน การศึกษาค้นคว้า การฝึกถกวิจารณ์ถกษาให้นักเรียนและครุ เป็นสถานที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ จัดหาหนังสืออ่านประกอบ จัดแนะแนวการอ่านเพื่อให้นักเรียนมีประสิทธิภาพในการอ่านสูงขึ้น สอนให้นักเรียนเกิดทักษะในการใช้ห้องสมุด ให้อู้จักรับผิดชอบในการใช้สมบัติส่วนรวม และเป็นศูนย์กลางบริการวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ

ธีระวัลย์ สวรรราชธิปิต์ (2524) ได้กล่าวถึงลักษณะของห้องสมุดที่ดีไว้ ดังนี้

1. มีเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่ได้รับการฝึกอบรมในวิชาบรรณารักษ์ศาสตร์อยู่ประจำหรืออย่างน้อยที่สุคก็มีครุที่มีความรู้ในด้านนี้ทำหน้าที่บรรณารักษ์

2. มีหนังสืออุเทศ (Reference Books) เพียงพอแก่ความต้องการของนักเรียนในระดับนั้น ๆ ตำราเรียนและหนังสืออ่านประกอบต้องมีให้พอ

3. มีระเบียบการจักระบบหนังสือ มีที่สำหรับวางหนังสือสะดวกแก่การหยิบและคืนควา

4. มีโต๊ะสำหรับอ่านและเขียนพอเพียงแก่จำนวนนักเรียนที่ใช้ห้องสมุด

5. ระบบสำหรับยืมหนังสือควรจะเป็นไปในทางให้ความสะดวกแก่นักเรียนที่ละขิม มีเครื่องช่วยกระตุ้นให้นักเรียนอยากจะทำหนังสือ เช่น การแสดง (display) หนังสือที่เพิ่งได้รับใหม่ เป็นต้น

บริการทางสุขภาพอนามัย

สุมิตร คุณานุกร และคณะ (2519) ได้ให้ความหมายของบริการทางสุขภาพอนามัยไว้ว่า หมายถึง การช่วยเหลือนส่งเสริม การดำรงไว้ซึ่งสภาพทางกายและทางจิตเพื่อการปรับปรุงให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

สุมน อมรวิวัฒน์ (2531) ได้กล่าวถึงแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการจัดบริการทางสุขภาพอนามัยไว้ว่า การจัดบริการทางด้านร่างกาย สุขภาพอนามัย ย่อมก่อให้เกิดความสมบูรณ์มีพฒานามัยที่ดีแก่ผู้เรียน ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ อันจะเป็นพื้นฐานสำคัญและการยกระดับคุณภาพของชีวิตให้ดีขึ้น การจัดบริการทางสุขภาพอนามัยมีความมุ่งหมาย ดังต่อไปนี้

1. ช่วยส่งเสริมพัฒนาการทุกด้านของเด็ก และให้เด็กสนใจต่อการอนามัยของตนให้มากขึ้น

2. ช่วยส่งเสริมสุขภาพนิสัยให้ติดตัวอยู่เรื่อย ๆ ไป เพื่อจะได้มีชีวิตยืนนาน

3. ช่วยให้ผู้ป่วยกรองเข้าใจเรื่องสภาพทางอนามัย และความต้องการของเด็ก
 4. ช่วยให้โรงเรียนเข้าใจถึงสภาพอนามัยของเด็ก เพื่อที่จะให้โรงเรียนจัดโครงการต่าง ๆ ให้สนองความต้องการของเด็ก
 5. ช่วยสร้างทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับการแพทย์ให้แก่เด็ก เพื่อที่จะให้เด็กกล้าไปหาแพทย์ในโอกาสต่อไป
 6. ช่วยให้เด็กเข้าใจและรู้จักคุณค่าของอาชีพแพทย์ เทคนิคพื้นฐานที่สำคัญของอาชีพแพทย์ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้อันเป็นพื้นฐานในการบำบัดรักษา
 7. ช่วยค้นหาสิ่งบงการต่าง ๆ ที่จะทำให้เด็กเกิดอาการผิดปกติ
 8. ช่วยค้นหาลักษณะที่เปลี่ยนแปลงทางสุขภาพของเด็กแต่ละคน
- นอกจากนี้ ภูมิศร คุณานุกร และคณะ (2519) ยังได้เสนอแนะแนวทางในการจัดบริการทางสุขภาพอนามัยแก่นักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาไว้ ดังนี้
1. จัดการตรวจสุขภาพทั่ว ๆ ไปของเด็กนักเรียนเป็นประจำทุกวัน เช่น ตรวจฟัน ตา หู เล็บ ผม เป็นต้น
 2. สังเกตอาการผิดปกติทางร่างกายของเด็ก เช่น การหิงไม่ดี ตายตาไม่ดี อารมณ์ไม่ดี เป็นต้น
 3. จัดให้มีการปลูกฝี ฉีดยา ในเวลาที่มีโรคติดต่อระบาดขึ้น
 4. จัดทำระเบียบสะสมทางสุขภาพ และอนามัยของนักเรียน
 5. ดูแลรักษาการเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ การปฐมพยาบาล
 6. ส่งนักเรียนที่มีอาการผิดปกติไปหาแพทย์
 7. ให้ความร่วมมือกับพยาบาล และนายแพทย์
 8. ส่งเสริมให้เด็กปฏิบัติสุขนิสัย และให้มีทัศนคติที่ดีทางอนามัยจนแสดงออกเป็นนิสัย

บริการจัดอาหารกลางวัน

การจัดอาหารกลางวัน เป็นโครงการหนึ่งของโครงการพัฒนาคุณภาพการประถมศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งผลของการดำเนินงานจะทำให้นักเรียนได้มีอาหารกลางวันรับประทานที่โรงเรียนโดยพัฒนารูปแบบและแผนการดำเนินงานระยะยาวโดยเป็นกระบวนการต่อเนื่องที่มุ่งฝึกให้นักเรียนได้มีกปฏิบัติจริง ในกลุ่มประสบการณ์กลุ่มงานพื้นฐานอาชีพ และได้มีอาหารรับประทานที่ถูกหลักโภชนาการ ทั้งยังส่งเสริมการพัฒนาทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม และสุขนิสัยที่ดี สามารถนำผลของการปฏิบัติจริงไปใช้ในระหว่างอยู่ในโรงเรียน (สมรัช วุฒิปรีชา, 2527)

สายหยุด ขมานนท์ และคณะ (2521) กล่าวว่า โภชนาการเป็นรากฐานของสุขภาพ การบริโภคที่เหมาะสมและเพียงพอเป็นปัจจัยที่นำมาซึ่งสุขภาพอันสมบูรณ์แข็งแรง มีจิตใจปลอดโปร่งแจ่มใส สามารถต้านทานโรคได้ การจัดบริการอาหารกลางวันในโรงเรียนเป็นการประหยัดเงินให้ผู้ปกครองนักเรียน และบุคลากรต่าง ๆ ในโรงเรียนด้วย และสนอง ศฤงคาราภรณ์ (2520) ยังเห็นว่า การจัดบริการอาหารกลางวันในโรงเรียนควรจัดให้เหมาะสมกับความต้องการของนักเรียน ฐานะทางการเงินของผู้ปกครอง และต้องควบคุมดูแลเกี่ยวกับการสุขภิบาล (food sanitation) ให้ถูกต้องด้วย นอกจากนี้ พิศนทิตย์ บริบูรณ์สุข (2518) ยังกล่าวว่าบริการอาหารกลางวันนี้สามารถสอดแทรกความรู้ทางอาหารและโภชนาการได้มาก และมีความสำคัญต่อนักเรียนระดับประถมศึกษามากกว่าระดับอื่น เพราะเป็นการให้ความรู้ ฝึกนิสัยการกินที่ถูกต้องให้แก่เด็กนักเรียนในภาคบังคับ ซึ่งมีจำนวนมากที่สุด

อุทิศ กาญจนวิบูลย์ (2520) และ ศาควน เสวตมาลย์ (2526) ได้กล่าวถึงหลักในการจัดบริการอาหารกลางวันดังนี้

1. จะต้องจัดอาหารที่มีประโยชน์และปลอดภัยคือสุขภาพ ราคาประหยัดไม่หวังผลกำไร
 2. จัดสถานที่ในการปรุงอาหาร รับประทานอาหารและเก็บอาหาร ตลอดจนอุปกรณ์ในการปรุงอาหารให้เพียงพอ
 3. ให้ความรู้และมีกิจกรรมทางด้านต่าง ๆ ให้แก่นักเรียน เช่น มารยาทในการรับประทานอาหาร ให้ความรู้เกี่ยวกับโภชนาการ
 4. จัดรายการอาหารประจำวันให้ได้ราคาอาหารครบถ้วน
 5. นักเรียนที่ขาดแคลนเงินจะต้องให้ได้รับประทานอาหารกลางวันฟรี
 6. ปลุกฝังให้นักเรียนรู้จักการเพาะปลูกเพื่อนำผลผลิตมาใช้ประกอบอาหาร
- การจัดบริการอาหารกลางวันในโรงเรียนอาจจัดได้หลายแบบแล้วแต่ความเหมาะสมของโรงเรียน เกรียงศักดิ์ อุทราโยธา (2528) ได้กล่าวถึงรูปแบบการจัดอาหารกลางวัน ดังนี้

1. จัดโดยไม่ต้องใช้เงินงบประมาณ นั่นคือโรงเรียนให้เด็กนำข้าวห่อมารับประทานร่วมกันที่โรงเรียน โดยครูเป็นผู้อำนวยความสะดวกจัดสถานที่ จัดกลุ่มให้นักเรียนรับประทานร่วมกันที่โรงเรียน
2. จัดโดยอาศัยเงินงบประมาณจากแหล่งต่าง ๆ เช่น เงินงบประมาณจากค้ำประกัน เงินบริจาค เงินที่โรงเรียนจัดหา เป็นต้น การจัดประเภทนี้มีหลายรูปแบบ เช่น
 - 2.1 นักเรียนนำข้าวห่อมาโรงเรียนแล้วมารับบริการอาหารที่โรงเรียนจัดให้
 - 2.2 ให้นักลถนภายนอกมาจัดทำ จัดจำหน่าย โดยโรงเรียนกำหนดคุณภาพอาหารให้ถือปฏิบัติ และโรงเรียนได้รับผลประโยชน์จากการจำหน่ายอาหารนั้น

2.3 โรงเรียนจ้างบุคคลภายนอกมาจัดทำ มาปรุงอาหารตามที่โรงเรียนกำหนดโดยคณะกรรมการแต่ละวันเป็นผู้จัดหาวัสดุ ผู้จำหน่าย โดยผู้ปรุงอาหารมีหน้าที่ปรุงเท่านั้น

2.4 ครูเพียงคนเดียวเป็นผู้ทำโดยตลอดรวมทั้งขายเองด้วย

2.5 ครูคนหนึ่งเป็นผู้จัดซื้ออาหาร จัดทำเอง โดยตลอด แต่การจัดจำหน่ายให้คณะกรรมการครูวันละ 2-3 คน ผิดคนเปลี่ยนกันเข้ามาควบคุมจำหน่าย

2.6 การจัดทำในรูปคณะกรรมการครูวันละ 2-3 คน อาจมีนักเรียนและภารโรงเข้าร่วมด้วย

บริการด้านนันทนาการ

กิจกรรมนันทนาการ เป็นกิจกรรมพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์โดยเฉพาะ สำหรับเด็กนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาแล้ว กิจกรรมนันทนาการเป็นกิจกรรมที่ช่วยสร้างสรรค์ความพร้อมและพัฒนาการทางร่างกาย เป็นการเรียนรู้การปรับตัวให้เข้ากับสถานะแวดล้อม โรงเรียนมีหน้าที่โดยตรงในการให้การศึกษอบรมสั่งสอนนักเรียนให้มีความรู้ ซึ่งการสอบถามหลักสูตรอย่างเดียวไม่สามารถจะตอบสนองต่อเป้าหมายของการศึกษาได้ เพราะธรรมชาติของคนเราต้องมีการเล่น การพักผ่อนหย่อนใจสลับกันไปกับการเรียน ครูจึงจะต้องช่วยแนะนำส่งเสริมนักเรียนให้รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยการร่วมทำกิจกรรมนันทนาการที่มีทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน

สุชาติ โสภประยูร (2523) ได้กล่าวถึงความหมายของนันทนาการว่า หมายถึง กิจกรรมที่บุคคลเลือกกระทำด้วยความสมัครใจและสนใจในเวลาว่าง โดยมีได้หวังจากการกระทำนั้นนอกจากความสนุกสนานเพลิดเพลินพึงพอใจ และจะต้องเป็นการกระทำในทางสร้างสรรค์

จรรยา แก่นวงษ์คำ (2523) มีความเห็นว่าวัตถุประสงค์ในการจัดนันทนาการในโรงเรียนคือ เพื่อให้เด็กนักเรียนมีความรู้ทางด้านนันทนาการ รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์มีทักษะในการทำกิจกรรม และต้องการให้นักเรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่ดีงามให้ดีขึ้น

ภาควิชาพลศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2526) ได้แบ่งกิจกรรมนันทนาการออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. กิจกรรมนันทนาการที่ต้องใช้แรงงาน (active recreation) เช่น การเล่นกีฬาประเภทต่าง ๆ

2. กิจกรรมนันทนาการที่ไม่ต้องใช้แรงงาน (passive recreation) เช่น การฟังดนตรี

สุชาติ โสภประยูร (2523) และ สุรพันธ์ ยันต์ทอง (2525) ได้กล่าวถึงรายละเอียดของกิจกรรมนันทนาการแต่ละประเภทไว้ดังนี้

1. การฝีมือหรือหัตถกรรม เช่น การวาดภาพ ปั้น แกะสลัก จักสาน เย็บ ปัก ถัก ร้อย และประดิษฐ์ดอกไม้ เป็นต้น
2. นาฏกรรม เช่น การลีลาศ รำวง การเล่นพื้นเมือง และกิจกรรมเข้าจังหวะ เป็นต้น
3. ดนตรี เช่น การฟังเพลง และร้องเพลง
4. การเล่นเกมและกีฬาต่าง ๆ เช่น หมากรุก ตะกร้อ วอลเลย์บอล ฟุตบอล รวมทั้งการชมเกมและกีฬาต่าง ๆ เป็นต้น
5. งานอดิเรก เช่น สะสมแสตมป์ สะสมเหรียญ เลี้ยงปลา และถ่ายภาพ เป็นต้น
6. ทักษะศึกษา เช่น การไปชมและศึกษานามิประเทศ โบราณสถาน และโบราณวัตถุ เป็นต้น
7. ทักษะทางภาษา เช่น การอ่านหนังสือต่าง ๆ การเขียนบทความ และการฟังวิทยุ
8. กิจกรรมทางสังคม ได้แก่ กิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นครั้งคราวเพื่อพบปะสังสรรค์
9. กิจกรรมพิเศษ ได้แก่ กิจกรรมที่นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว เช่น การเล่นสงกรานต์ และการเที่ยวงานวัด

กล่าวโดยสรุป โรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง เป็นโรงเรียนที่สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอนจัดขึ้น เพื่อให้การศึกษาค้นคว้าแก่เด็กชาวเขาที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา การจัดบริการการศึกษาให้กับผู้เรียนของโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเองนั้นมีลักษณะแตกต่างจากโรงเรียนประถมศึกษาทั่ว ๆ ไป อยู่ 4 ประการ คือ

1. เป็นโรงเรียนประจำ นักเรียนอยู่รวมกันในบ้านพักเป็นหลัง ๆ หนึ่งถึงสี่พระหว่างเรียน คำนึงชีวิตในรูปสหกรณ์
2. เนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขา และความมั่นคงของประเทศ
3. กิจกรรมในรอบวันถือเป็นการเรียนทั้งหมด ตลอดจนกระทั่งในรอบปีก็ถือเป็นการเรียนไปด้วย
4. จัดให้มีกิจกรรมต่อเนื่องเมื่อนักเรียนจบชั้นประถมศึกษาแล้ว เพื่อให้โอกาสชาวเขาได้พัฒนาตนเองต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรมวิชาการ (2522) ได้ทำการสำรวจสภาพปัญหาและความต้องการของโรงเรียนในสังกัด กรุงเทพมหานคร ได้รับข้อเสนอแนะและการแสดงความคิดเห็นจากผู้บริหารการศึกษาเกี่ยวกับ ปัญหาของโรงเรียนพอสรุปได้ ดังนี้

1. ในด้านงบประมาณที่ได้รับไม่เพียงพอ เช่น งบประมาณการก่อสร้างอาคารเรียน ค่าซ่อมแซมอาคาร ค่าวัสดุอุปกรณ์ เสนอให้มีการปรับปรุงแก้ไขความล่าช้าในการจ่ายเงินงบประมาณ
2. ในด้านบุคลากร ควรเพิ่มอัตราครูวิชาศิลปศึกษา หัตถศึกษา พลศึกษา ภารโรง และมีปัญหาครูที่บรรจุใหม่ถูกส่งตัวไปช้ำมาก
3. ในด้านวิชาการ มีความต้องการให้จัดอบรมครูที่ใช้หลักสูตรใหม่ การวัดผล การบริการ และการจัดบริการแนะแนว การจัดศึกษานิตเทศก์ออกไปเยี่ยม โรงเรียนเพื่อรับทราบปัญหาควรมิศึกษานิตเทศก์ประจำทุกเขต ควรจัดให้มีศูนย์วิชาการทุกเขต และควรส่งครูไปศึกษาต่อหรือดูงานทั้งในประเทศและนอกประเทศ
4. ในด้านอุปกรณ์การเรียนการสอน มีความต้องการให้เพิ่มปริมาณด้านอุปกรณ์การสอน ด้านวิทยาศาสตร์ ทัศนศิลป์ ศิลปะ เครื่องรับโทรทัศน์และวิทยุให้มากขึ้น รวมทั้งจัดให้มีการอบรมครูให้รู้จักทำและรู้จักใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ด้วย
5. ในด้านอาคารสถานที่และบริเวณปรากฏว่า อาคารสถานที่ยังไม่เหมาะสม ไม่พอเพียงกับจำนวนนักเรียน เช่น อาคารเรียน โรงฝึกงาน บ้านพักครู ส้วม โรงอาหาร ห้องประชุม สนามวิ่งโรงเรียน ไฟฟ้าและถนน และบางรายให้ช่วยแก้ไขปัญหาน้ำท่วมบริเวณโรงเรียน
6. ในด้านการจัดบริการต่าง ๆ ควรจัดให้มีการแนะแนว บริการสุขภาพ บริการอาหารกลางวัน น้ำดื่ม น้ำใช้ สถานพยาบาลครูกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะการจัดยานพาหนะเดินทางไปโรงเรียนและค่าเช่าบ้าน

สนิท ยี่รงค์ (2527) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ผลของการจัดการศึกษาภาคบังคับ 4 รูปแบบ สำหรับชุมชนชาวเขาในเขตอำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบ ผลการจัดการศึกษาภาคบังคับ 4 รูปแบบ สำหรับชุมชนชาวเขา ซึ่งได้แก่ รูปแบบโรงเรียนพึ่งตนเอง ครูเดินสอน ครูคนเดียว และโรงเรียนปกติ ว่ามีผลต่อนักเรียนและต่อชุมชนแตกต่างกันอย่างไร กลุ่มประชากรที่ใช้ศึกษาประกอบด้วย นักเรียนชาวเขาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ครูผู้สอนศึกษานิตเทศก์ และชาวเขาในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า

1. ผลต่อนักเรียน สภาพของนักเรียนในโรงเรียนทั้ง 4 รูปแบบแตกต่างกันในเรื่องความสามารถและสภาพของนักเรียน กล่าวคือ นักเรียนโรงเรียนพึ่งตนเอง มีความสามารถใช้ภาษาไทย

ในการได้ตอบ มีความพร้อมในการเรียนภาษาไทยดี มีความรับผิดชอบสูง และร่างกายและเครื่องแต่งกายสะอาด ส่วนนักเรียนโรงเรียนปกติยังไม่สามารถใช้ภาษาไทยในการได้ตอบได้ ความพร้อมในการเรียนภาษาไทยต่ำ มีความรับผิดชอบต่ำ ร่างกายและเครื่องแต่งกายไม่สะอาด ในเรื่องการเกณฑ์เด็กเข้าเรียน โรงเรียนครูคนเดียวไม่สามารถเกณฑ์เด็กเข้าเรียนได้ตามเป้าหมาย โรงเรียนรูปแบบอื่นสามารถเกณฑ์เด็กเข้าเรียนได้ตามเป้าหมาย ส่วนสภาพของนักเรียนด้านความร่าเริงแจ่มใส ความกล้าแสดงออก และการมาเรียนของนักเรียนทั้ง 4 รูปแบบ ไม่พบความแตกต่าง

2. ผลต่อชุมชน ในด้านความเปลี่ยนแปลงของสภาพชุมชน สภาพความเป็นอยู่ วิธีทำการเกษตรไม่พบความเปลี่ยนแปลง นอกจากด้านสาธารณสุขโรค โรงเรียนครูคนเดียวได้จัดรักษาความสะอาดของแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ดีขึ้นกว่าเดิม ผลต่อสมาชิกในชุมชน พบว่า หลังจากการจัดตั้งโรงเรียนแล้วสมาชิกทุกชุมชนมีความพอใจที่มีการจัดตั้งโรงเรียน และให้ความช่วยเหลือดี ในด้านการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม พบว่า สมาชิกในชุมชนที่จัดตั้งโรงเรียนครูคนเดียว และโรงเรียนครูคนเดียว มีการทำความสะอาดบ้าน บริเวณบ้าน และของใช้ในบ้าน ผลที่เกี่ยวกับความรู้ทางวิชาการ พบว่า สมาชิกในชุมชนที่จัดตั้งโรงเรียนทั้ง 4 รูปแบบ และชุมชนที่ไม่ได้จัดตั้งโรงเรียน มีความรู้ทางวิชาการแตกต่างกัน สมาชิกในชุมชนจัดตั้งโรงเรียนครูคนเดียวมีความรู้ทางวิชาการสูงกว่าทุกกลุ่ม สมาชิกในชุมชนที่ไม่ได้จัดตั้งโรงเรียนมีความรู้ทางวิชาการต่ำที่สุด สมาชิกเรียนรู้ทางวิชาการจากครูมากที่สุด รองลงไปได้แก่ อนามัย และเกษตรอำเภอ

กล่าวโดยสรุป การจัดการศึกษาภาคบังคับ 4 รูปแบบ สำหรับชุมชนชาวเขามิผลต่อนักเรียนและชุมชนแตกต่างกัน รูปแบบโรงเรียนครูคนเดียว และรูปแบบครูคนเดียวเป็นรูปแบบที่ประหยัดและให้ผลต่อนักเรียนด้านวิชาการอยู่ในเกณฑ์ดีเทียบเท่าโรงเรียนปกติ แต่ให้ผลต่อชุมชนและสมาชิกในชุมชนในเกณฑ์สูง

วณี หดุงญาติ (2533) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาซึ่งสนับสนุนโดยมูลนิธิหนังสือพิมพ์ไทยรัฐตามการรับรู้ของผู้บริหาร ครู และผู้นำชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการศึกษา ปัญหา และความต้องการในโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งสนับสนุนโดยมูลนิธิหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ตามการรับรู้ของผู้บริหาร ครู และผู้นำชุมชน ผลการวิจัยพบว่า

1. การจัดการศึกษาตามการรับรู้ของผู้บริหาร ครู และผู้นำชุมชนที่อยู่ในระดับดี คือ ด้านปรัชญาและจุดประสงค์ ด้านการจัดการและบริการด้านต่าง ๆ ด้านการวางแผนระยะยาว ด้านโปรแกรมการศึกษาและการจัดการเรียนการสอน ด้านบุคลากร ด้านอาคารสถานที่ วัสดุและครุภัณฑ์ และด้านบริการสำหรับผู้เรียนและการเตรียมผู้เรียนเมื่อสำเร็จการศึกษา อยู่ในระดับ

ปานกลาง คือ ด้านแหล่งบริการทางวิชาการ ด้านแหล่งที่มาของงบประมาณ และด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

2. ผลการศึกษาปัญหาการจัดการศึกษาปรากฏว่า ผู้บริหารรับรู้ว่ามีโรงเรียนประสบปัญหาระดับปานกลาง คือ ด้านอาคารสถานที่ วัสดุและครุภัณฑ์ ด้านบุคลากร ด้านการจัดโครงการต่าง ๆ ในโรงเรียนและด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ประสบปัญหาระดับน้อยคือ ด้านการดำเนินงานของมูลนิธิโรงเรียนและการประสานงานกับมูลนิธิหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ครูรับรู้ว่ามีโรงเรียนประสบปัญหาระดับปานกลางทุกด้าน และผู้นำชุมชนรับรู้ว่ามีโรงเรียนประสบปัญหาระดับปานกลาง คือ ด้านการสนับสนุนการจัดการเรียนการสอน ด้านอาคารสถานที่ วัสดุและครุภัณฑ์ และด้านการจัดบริการต่าง ๆ ในโรงเรียน ประสบปัญหาระดับน้อย คือ ด้านบุคลากรและด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

3. ผู้บริหาร ครู และผู้นำชุมชนต้องการให้มีห้องพิเศษและอาคารเรียนเพิ่มเติม ต้องการบุคลากรที่มีความสามารถเฉพาะวิชา ต้องการงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์เพิ่มขึ้นสำหรับการจัดโครงการต่าง ๆ ในโรงเรียน ต้องการให้ชุมชนและโรงเรียนมีบทบาทร่วมกันในการจัดการศึกษา ต้องการให้โรงเรียนและมูลนิธิหนังสือพิมพ์ไทยรัฐจัดสัมมนาร่วมกัน และต้องการสื่อการเรียนการสอนที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่

ชาจิต สัมฤทธิ์ (2534) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาการจัดการประสพการณ์การเรียนการสอนกลุ่มงานและพื้นฐานอาชีพเพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการประสพการณ์การเรียนการสอน ปัญหาและข้อเสนอแนะในการจัดการประสพการณ์การเรียนการสอนกลุ่มงานและพื้นฐานอาชีพเพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเองสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า ครูผู้สอนร้อยละ 58.83 จัดประสพการณ์การเรียนการสอนกลุ่มงานและพื้นฐานอาชีพเพื่อส่งเสริมการพึ่งตนเอง ครอบคลุมเรื่องกระบวนการผลิต การบริโภค และการตลาด โดยสอนเรื่องกระบวนการผลิตโดยการให้นักเรียนฝึกปฏิบัติจริง เรื่องการเป็นผู้บริโภคที่ดีด้วยการบรรยาย และสอนเรื่องการตลาดโดยให้นักเรียนฝึกขายของในโครงการอาหารกลางวัน ส่วนเงินที่ได้จากการจำหน่ายผลผลิตครูส่วนใหญ่เก็บไว้เป็นทุนหมุนเวียนในการผลิตครั้งต่อไป ผู้บริหารส่วนใหญ่มีแนวคิดในการจัดการประสพการณ์การเรียนการสอนกลุ่มงานและพื้นฐานอาชีพโดยมุ่งให้นักเรียนลงมือปฏิบัติจริง สามารถนำความรู้ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพได้ กิจกรรมเสริมหลักสูตรที่โรงเรียนส่วนใหญ่จัดคือ ปลูกพืชผักสวนครัว

เสียง โคนและเสียงปลา นโยบายในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรคือ เพื่อให้การศึกษานักเรียน และประชาชนทั้งในและนอกระบบโรงเรียนด้านวิชาชีพที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

วาสนา คู่ณศรี (2537) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาปัญหาการใช้หลักสูตรในโรงเรียน ประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเชียงราย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาปัญหาการใช้หลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง ของผู้ปกครองนักเรียน ครู ผู้สอน และผู้บริหารโรงเรียนในโรงเรียนคอยเวียงผาบ้านพญาทอง สำนักงานการประถมศึกษา อำเภอแม่สรวย และโรงเรียนคอยเวียงผาบ้างปู้สิงห์ สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเวียงป่า เป้า ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาการใช้หลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเองของครูผู้สอน ในโรงเรียนคอยเวียงผาบ้างปญาทอง และโรงเรียนคอยเวียงผาบ้างปู้สิงห์ โดยรวมทั้ง 6 ด้าน มีปัญหาในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้านพบว่าครูผู้สอน มีปัญหาเกี่ยวกับการใช้สื่อการเรียนการสอนในระดับมาก ส่วนด้านอื่น ๆ มีปัญหาในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาตามสถานภาพ พบว่า ผู้บริหารโรงเรียน มีปัญหาในระดับปานกลางทุกด้าน ยกเว้นในด้านปัญหาเกี่ยวกับการหลักสูตร และเอกสารประกอบหลักสูตรเพียงด้านเดียวเท่านั้น ส่วนผู้ปกครองนักเรียนส่วนใหญ่มีปัญหาในระดับน้อยมากทั้ง 6 ด้าน

มณฑิชา ชนะสิทธิ์ (2539) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพและปัญหาการพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา ในโครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสงขลา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและ ปัญหาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา ในโครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยภูมิปัญญาชาวบ้าน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสงขลา ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนทั้ง 4 ด้าน มีข้อค้นพบสรุปได้ดังนี้

1.1 การสร้างหลักสูตร หลักการ/แนวคิด โครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยภูมิปัญญาชาวบ้านของโรงเรียนส่วนใหญ่คือ การศึกษาเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ ผู้เรียน เรียนรู้การประกอบอาชีพ โดยใช้ทรัพยากรในชุมชน โรงเรียนส่วนใหญ่พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยครูผู้สอนในกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 และในวิชาเลือก เสรี ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ในลักษณะการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม เป็นการปฏิบัติ การสาธิต และลักษณะการปรับรายละเอียดเนื้อหา โดยปราชญ์ชาวบ้านมีส่วนร่วม ให้คำปรึกษา และเป็นผู้กำหนดเนื้อหา

1.2 การนำหลักสูตรไปใช้ โรงเรียนส่วนใหญ่เชิญปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านเกษตรกรรม มาเป็นวิทยากรในบางเนื้อหา จัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยวิธีสอนแบบสาธิต และใช้

เทคนิคการเสริมแรงทางบวก สื่อการเรียนการสอนที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นของจริงที่ได้จากแหล่งทรัพยากรในชุมชน วัตถุประสงค์ช่วยการสังเกต และประเมินผลโดยใช้เกณฑ์การผ่านจุดประสงค์ ครูผู้สอนประชาสัมพันธ์หลักสูตรอย่างไม่เป็นทางการ ผู้บริหารนิเทศโดยการให้คำปรึกษาและสังเกตการสอน

1.3 การประเมินผลหลักสูตร โรงเรียนส่วนใหญ่ประเมินหลักสูตรโดยพิจารณาจากผล การปฏิบัติและผลงานของผู้เรียน

1.4 การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร โรงเรียนส่วนใหญ่ปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร เนื่องจาก ผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญของ โครงการ และขาดแคลนงบประมาณ

2. ปัญหาในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน โรงเรียนส่วนใหญ่มีปัญหาเนื่องจาก ขาดแคลนงบประมาณ ผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญของ โครงการ ปรารพบุรุษชาวบ้านไม่มีเวลา กิจกรรมการเรียนการสอนใช้เวลามากกว่าที่กำหนด และครูผู้สอนไม่มีเวลาจัดทำแผนการสอน

Rutayongororwa, Peter Mutajuka (1988) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง และหลักสูตรเกี่ยวกับงานอาชีพใน โรงเรียนมัธยมศึกษา : กรณีศึกษาของโรงเรียน 6 แห่งในแทนซาเนีย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอถึงผลของการประเมินเชิงพรรณนาก็เกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตร โดยเน้นที่วัตถุประสงค์ และกระบวนการในการจัดทำ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ประกอบด้วย โรงเรียน 6 แห่ง ซึ่งได้รับคัดเลือกให้ใช้เป็นแบบอย่างในการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า มีความคงอยู่ของแนวทางที่ได้รับการเลือกสรรเพื่อนำไปสู่หลักสูตรภาคปฏิบัติ ตัวอย่างการปฏิบัติ ดังกล่าวยังแสดงให้เห็นถึงความสับสนในวัตถุประสงค์ของ โครงการเพื่อการพึ่งตนเอง และความหลากหลาย ในขณะที่โรงเรียนดูเหมือนจะประสบความสำเร็จในเรื่องของการปกครองนักเรียน ในเรื่องบทบาทของการทำงานอาชีพในการศึกษา โรงเรียนต่าง ๆ ยังคงขาดการเปิดโอกาสให้นักเรียนมีประสบการณ์ในการทำงาน โดยการใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และขาดการจูงใจให้นักเรียนมีส่วนร่วมอันจะนำไปสู่การฝึกให้นักเรียนมีความกระตือรือร้นและเป็นตัวของตัวเอง ทักษะคติเกี่ยวกับเมืองขึ้นทางการศึกษายังคงเป็นที่สังเกตได้จากผู้ปกครอง ครู และนักเรียน และมากไปกว่านั้น บรรยากาศทางเศรษฐกิจและการเมืองในสังคมระดับกว้าง ไม่ได้นำไปสู่เครื่องมือที่จะทำให้การปฏิรูปประสบความสำเร็จ